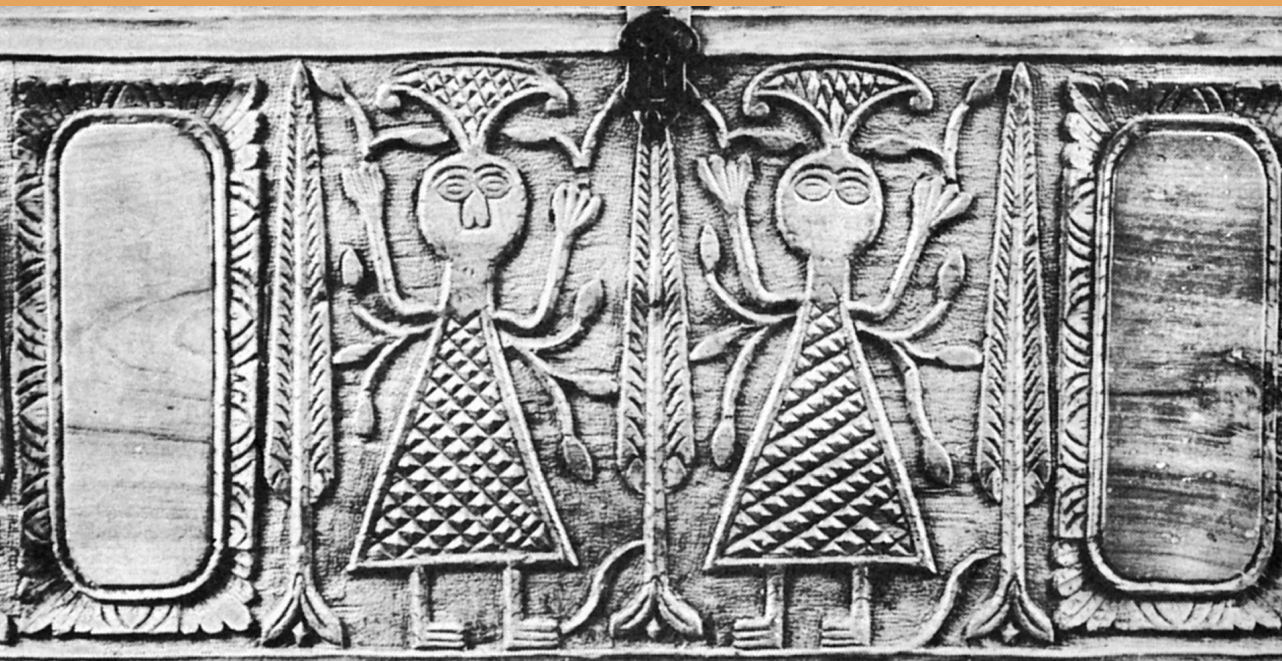

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΑΡ. 299

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΥ

ΕΦΟΡΟΥ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

ΝΕΩΤΕΡΕΣ ΕΠΙΓΡΑΦΕΣ
ΤΗΣ ΜΥΤΙΛΗΝΗΣ

ΑΘΗΝΑ 1972

ΑΝΑΤΥΠΩΣΗ 2015

© Ἡ ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία
Πανεπιστημίου 22, Ἀθῆναι 106 72
Τηλ. +30 210 3609689, Fax +30 210 3644996
secr@archetai.gr – www.archetai.gr

ISSN 1105-7785
ISBN 978-618-5047-25-2

Εἰκόνα ἐξωφύλλου: Ὕψη μυτιληγιᾶς κασέλας.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΑΡ. 299

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΥ

ΕΦΟΡΟΥ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

ΝΕΩΤΕΡΕΣ ΕΠΙΓΡΑΦΕΣ
ΤΗΣ ΜΥΤΙΛΗΝΗΣ

ΑΘΗΝΑ 1972

ΑΝΑΤΥΠΩΣΗ 2015

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στή μνήμη τοῦ Στρατῆ Παρασκευαΐδη

Ἐφθονες εἶναι οἱ ἐπιγραφές πάνω σέ παλιά κτήρια τῆς Μυτιλήνης¹ πού σιγά-σιγά ἐξαφανίζονται ἐξ αἰτίας τῆς τάσης γιά ἀνακαίνιση πού παρατηρεῖται σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα.

Αὐτὲς πού θὰ μᾶς ἀπασχολήσουν, τὶς βλέπουμε, χαραγμένες ἢ ζωγραφισμένες, σ' ἐκκλησιές, γεφύρια, βρύσες καὶ σπανιότερα σέ σπίτια (σ' αὐτὰ κυρίως μονογράμματα καὶ χρονολογίες). Τὸ ἐνδιαφέρον πού παρουσιάζουν βρίσκεται ἄλλοτε στὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων, ἄλλοτε στὸ σχῆμα τῆς πλάκας ὅπου εἶναι χαραγμένες ἢ σμιλεμένες, ἄλλοτε στὴν παράσταση πού τὶς συνοδεύει ἢ, τέλος, στὸ κείμενό τους. Ἐδῶ θὰ σταθοῦμε κυρίως σ' αὐτό.

Τὰ ὅσα ἀκολουθοῦν δὲν συνθέτουν μιὰν ἱστορικὴ ἔρευνα, πού μπορούσε νὰ γίνεи, οὔτε ἐξαντλοῦν τὰ σχετικὰ στοιχεῖα πού ὑπάρχουν στὸ νησί, ἀλλὰ εἶναι ἐλάχιστα ἀπ' ὅσα σημείωσα κατὰ τὴ διάρκεια τῆς διαμονῆς μου στὴ Μυτιλήνη. Συζητώντας μὲ τὸν Στρατῆ Παρασκευαΐδη εἶδα πὼς μιὰ συνολικὴ θεώρηση αὐτοῦ τοῦ ὕλικου— τοῦ ὁποίου ὁ Παρασκευαΐδης ἦταν ἄριστος γνώστης— θὰ ἔδινε ἐνδιαφέροντα συμπεράσματα γιά τὴν τέχνη, τὴν οἰκονομία, τὴν ἱστορία καὶ γενικὰ τὸν πολιτισμὸ τοῦ νησιοῦ στὰ νεώτερα χρόνια. Οἱ κύριες ἀσχολίες μου ὅμως δὲ μ' ἄφησαν νὰ συγκεντρώσω ὅλα τὰ σχετικὰ κείμενα πού βρίσκονται σκορπισμένα στὴ Λέσβο. Πιστεύω πὼς κάποιος θὰ θελήσει νὰ συνεχίσει συστηματικὰ αὐτὸ πού ἀρχίζω. Χρειάζεται πολλὴ ἔρευνα στὰ χωριά, στὶς ἐκκλησιές καὶ στὰ σπίτια ἀκόμη, ὅπου φυλάγονται θυμητάρια, γιά νὰ συγκεντρωθεῖ ὅ,τι ὑπάρχει.

Μὲ τὸ θέμα μου ἔχουν ἀσχοληθῆ λόγιοι τῆς Μυτιλήνης. Ὁ Σταῦρος Καρυδάνης² δίνει μὲ κεφαλαῖα τὸ κείμενο ἀρκετῶν κτητορικῶν ἐπιγραφῶν,

Λεσβιακά: Λεσβιακά, Δελτίον τῆς Ἑταιρείας Λεσβιακῶν Μελετῶν, Μυτιλήνη 1953 - 1966, τόμ. Α' - Ε'.

Ποιμὴν : Ὁ Ποιμὴν, Μηνιαῖον ἐκκλησιαστικὸν περιοδικὸν ἐκδιδόμενον προνοίᾳ τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Μυτιλήνης κ. Ἰακώβου, Μυτιλήνη.

ΑΔ : Ἀρχαιολογικὸν Δελτίον, ἐτήσια ἐκδοσις τῆς Γενικῆς Διευθύνσεως Ἀρχαιοτήτων καὶ Ἀναστηλώσεως, Ἀθήνα.

1. Ἡ ὀνομασία Μυτιλήνη χρησιμοποιεῖται ἐδῶ καὶ γιά τὴν πρωτεύουσα τῆς Λέσβου καὶ γιά τὸ νησί ὁλόκληρο, ὅπως ἐπικράτησε ἀπὸ τὰ μεσαιωνικὰ χρόνια.

2. Τὰ ἐν Καλλονῇ τῆς Λέσβου ἱερὰ σταυροπηγιάκὰ Μοναστήρια τοῦ ἁγίου Ἰγνατίου, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1900 σ. 146 - 150.

πού χρειάζονται όμως ξαναδιάβασμα. Ἀπὸ χρόνια ἀσχολεῖται μὲ τὶς ἐκκλησιᾶς τῆς Μυτιλήνης καὶ τὶς ἐπιγραφές τους, ὁ Μητροπολίτης Ἰάκωβος στὸν ὁποῖο ἡ Λέσβος χρωστᾷ ὄχι μόνο σπουδαῖες ἱστορικὲς μελέτες¹ ἀλλὰ καὶ τὸ μεγάλο κοινωνικὸ καὶ πολιτιστικὸ ἔργο του.

Οἱ ἐπιγραφές ὅμως εἶναι ἡ φιλολογικὴ πλευρά, καὶ μόνο, ἑνὸς μεγάλου θέματος, τῆς τέχνης στὴ Λέσβο στὰ νεώτερα χρόνια. Ὡς τώρα σχεδὸν τίποτε δὲν ἔχει γίνεῖ γιὰ τὴ συστηματικὴ μελέτη τῆς. Γιὰ τὴν ἀρχιτεκτονικὴ, ἡ φροντιστηριακὴ ἐργασία «Τὸ παλιὸ Λεσβιακὸ σπίτι» τοῦ Ἑλ. Ἀποστόλου² εἶναι, ἀναγκαστικά, σύντομη καὶ ἀφήνει στὸ σκοτάδι κτήρια καὶ τύπους καὶ κυρίως τὶς λεπτομέρειές τους πού ἔχουν μεγάλῃ σημασία, γιατί ἐκεῖ ἐκφράζεται ἰδιαίτερα ἡ ἰδιοτυπία τῆς λεσβιακῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ τῶν καλφάδων τῆς, ἀφοῦ οἱ γενικὲς μορφές τῆς φανερώνονται ταυτόχρονα καὶ σὲ ἄλλους τόπους τῆς Ἑλλάδος. Θὰ ἦταν πολὺ σημαντικὸ ἂν δημοσιευόταν κάποτε ἡ συλλογὴ τῶν ἀρχιτεκτονικῶν, κυρίως, στοιχείων πού ἔγινε τὸ 1957 καὶ 1958 ἀπὸ τὸν καθηγητὴ Π. Μυλωνᾶ καὶ τοὺς μαθητές του στὴ Λέσβο, ὅπως ἐπίσης κι' ἄλλες μελέτες, σὰν αὐτὴ πού ἐτοίμαζε ὁ Παναγιώτης Μολίνος γιὰ τοὺς πύργους τῆς Μυτιλήνης. Θὰ βλέπαμε ἔτσι μὲ σαφήνεια ὅλα τὰ καλλιτεχνικὰ ρεύματα πού ἄφησαν τὰ ἴχνη τους στὸ νησί. Τὶς βυζαντινὲς ἀναμνήσεις, τὴ λαϊκὴ τέχνη καὶ τὸ Θεόφιλο, τὸ μπαρόκ, τὴ νεοκλασσικὴ τέχνη. Ἡ γειτονικὴ Χίος εὐτύχησε, χάρις στὸν Ἀργέντη καὶ τὸν Smith, ν' ἀποκτήσῃ ἓνα θαυμάσιο βιβλίον πού χρειάζεται καὶ ἡ Μυτιλήνη³.

Ὁ καιρὸς ὅμως περνᾷ καὶ οἱ ἀλλαγές πού γίνονται στὸν τόπο μας, ἐρήμην μας τὶς περισσότερες φορές, εἶναι ταχύτατες καὶ μεῖς ἀπροετοίμαστοι νὰ τὶς ἀντιμετωπίσουμε, ὅταν χρειάζεται. Ἡ ἀνάγκη τῆς συγκέντρωσης καὶ τῆς διάσωσης τῶν νεώτερων μνημείων τῆς Λέσβου εἶναι ἐπιτακτικὴ. Οἱ ψευτορομαντικὲς τάσεις τοῦ σύγχρονου Ἑλλήνα πού ἐκδηλώνονται μὲ τὴν «ἀγάπη» πρὸς τὰ παλιὰ πράγματα καὶ τὴ συλλογὴ τους ἀδιάκριτα ἂν ἔχουν ἢ ὄχι κάποια καλλιτεχνικὴ ἢ ἱστορικὴ ἀξία, φανερώνονται ἔντονα στὸ νησί. Τὰ χωριά γυμνώνονται ἀπὸ τὶς κασέλες, τὶς ζωγραφιές, τὰ χαλκώματα, τὰ κεντήματα· τὰ σπίτια ἐρειπώνονται καὶ γκρεμίζονται. Ὅλα αὐτὰ ὅμως εἶναι τεκμήρια ἑνὸς μεγάλου λαϊκοῦ πολιτισμοῦ πού δὲν παράγει σχεδὸν πιά τίποτα καὶ τὰ ὁποῖα δὲν προλάβουμε νὰ δοῦμε, νὰ μελετήσουμε καὶ νὰ κατατά-

1. Ἐφθονα εἶναι τὰ δημοσιεύματα τοῦ Μητροπολίτη Ἰακώβου, στὸ πολύτιμο παράρτημα τοῦ Ποιμένα καὶ σὲ ἰδιαίτερα βιβλία.

2. Τὸ Ἑλληνικὸ Λαϊκὸ Σπίτι Α', ἐκδοσὴ τοῦ Ε. Μ. Πολυτεχνείου, Ἀθῆναι 1960.

3. Arnold Smith, The Architecture of Chios, Edited by Philip P. Argenti, London, Alec Tiranti 1962.

ξουμε. Πολλά είναι ακριβώς χρονολογημένα και αποτελούν βάσεις για τη μελέτη της λαϊκής τέχνης, όπως λ.χ. ένα σινί του Μουσείου Μυτιλήνης (άρ. 2304, δώρο του Στρατή Παρασκευαΐδη) εξαιρετικής τέχνης, με τη χαρακτηριστική επιγραφή *Ἰωάνν τοῦ Παρασκευᾶ 1688*. Τὰ ἀντικείμενα τοῦ Λαϊκοῦ Μουσείου Λέσβου δὲν ἔχουν δημοσιευθεῖ, ὅπως καὶ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου καὶ τῶν πολλῶν ἰδιωτικῶν συλλογῶν τοῦ νησιοῦ¹.

Ἀπὸ πολλὰ χρόνια² ἡ Ἑταιρεία Λεσβιακῶν Μελετῶν, με ὑπόμνημά της πρὸς τὸ Νομάρχην Λέσβου, ἐπισήμανε τὸν κίνδυνο τῆς παραμόρφωσης, κι' ἀκόμα τῆς καταστροφῆς, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἀπειλοῦνταν οἱ νεοβασιλικές τοῦ νησιοῦ καὶ οἱ παλιές βρύσες. Φαίνεται ὅμως πὼς ἡ προσπάθεια αὐτὴ λίγα πράγματα ἀπόδωσε καὶ μόνο ἀργότερα με τὴν κήρυξη ὡς ἱστορικῶν μνημείων πολλῶν ἐκκλησιῶν καὶ ἄλλων ἀρχιτεκτονημάτων χάρη, στὶς ἐνέργειες τοῦ Σ. Χαριτωνίδη καὶ τῆς Γενικῆς Διευθύνσεως Ἀρχαιοτήτων καὶ Ἀναστηλώσεως, μπόρεσε νὰ ἀνακοπεῖ ἡ τάση τῆς καταστροφῆς.

Βασικὸ στέλεχος τῆς Ἑταιρείας Λεσβιακῶν Μελετῶν ὑπῆρξε ὁ Στρατῆς Παρασκευαΐδης ποὺ συχνὰ θὰ μνημονεύσω παρακάτω. Γεννημένος στὸ Μανταμάδο (1896 - 1969), μαθητῆς τοῦ Μιχαὴλ Στεφανίδη, ἦταν ἡ ζωντανὴ μνήμη τοῦ τόπου του. Πνεῦμα ἀνοιχτὸ καὶ ἀνήσυχο, ἀσυμβίβαστος με τὸ ἄδικο καὶ τὸ ἄσχημο, ὑπῆρξε, γιὰ ὅσους τὸν γνώρισαν καὶ τὸν ἄκουσαν, σωστὸς ὁδηγὸς στὰ πνευματικὰ θέματα, ἄξιος ἐρμηνευτῆς τῆς τέχνης καὶ τῆς λογοτεχνίας. Τὰ γραπτά του, σκορπισμένα στὶς ἐφημερίδες τῆς Μυτιλήνης, ἀναδίνουν τὴν ἀγάπη ποὺ εἶχε γιὰ τὸ νησί καὶ τὸν πόνο του γιὰ ὅ,τι ἔβλεπε ν' ἀλλάζει στὸ χειρότερο.

1. Ἐθνικὸν Λαϊκὸν Μουσεῖον Λέσβου, Μυτιλήνη 1962. Σποραδικές πληροφορίες καὶ εἰκόνες γιὰ τὴ λαϊκὴ τέχνη τοῦ νησιοῦ μπορεῖ κανεὶς νὰ βρεῖ σὲ διάφορα δημοσιεύματα: Ζυγὸς 9, 1965 τεῦχος II σ. 45 - 56 (Χαρ. Μπίνος)· ΑΔ 20, 1965 Χρονικὰ σ. 488 πίν. 618 - 625. (Σ. Χαριτωνίδης)· Νεοελληνικὴ Χειροτεχνία, ἐκδοσις τῆς Ἐθνικῆς Τράπεζας, Ἀθήνα 1969 σ. 29, 30, 36, 64, 65, 173, 223, 234. Ἀπὸ τὴν παραπάνω φτωχὴ βιβλιογραφία δὲ μπορεῖ νὰ λείπει ἡ ἀληθινὰ μνημειώδης ἐκδοσις τῆς Ἐμπορικῆς Τράπεζας, Θεόφιλος, Ἀθήνα 1967, ὅπου ὁ λαϊκὸς ζωγράφος παρουσιάζεται ἀπὸ τὸν Γιάννη Τσαρούχη.

2. Λεσβιακά Γ' 1959 σ. 138 - 143.

ΟΙ ΕΠΙΓΡΑΦΕΣ

1. Ἑρεσός, Κοίμηση τῆς Παναγίας. Ἐπιγραφή χαραγμένη σὲ μαρμάρινη πλάκα πού βρίσκεται ἐντοιχισμένη στὴ δυτικὴ ὄψη τῆς ἐκκλησιᾶς¹.

IC	XC
HI	KA

ἰκοδομὴ καμοῦ τοῦ
ταπινῶ Γεωργίου
1727 ἀπριλίου 2

Ἄν ἐξαιρέσουμε τὸν ἅγιο Ἀθανάσιο τῆς Μυτιλήνης (1704), ἡ Κοίμηση τῆς Ἑρεσοῦ φαίνεται πὼς εἶναι ἡ παλιότερη νεοβασιλικὴ τῆς Λέσβου.

2. Ἰππειος, ἅγιος Προκόπιος. Πάνω ἀπὸ τὴν κεντρικὴ πόρτα τῆς ἐκκλησιᾶς ὑπάρχει ζωγραφισμένη ἡ χρονιὰ πού κτίστηκε: 1746. Στὴν πρόσοψη, ψηλά, πάνω ἀπὸ τὴν κιονοστοιχία (σήμερα κρύβεται ἀπὸ τὸ καμπαναριὸ) εἶναι ἐντοιχισμένη μαρμάρινη πλάκα ὅπου εἰκονίζονται ἀνάγλυφες τρεῖς κολόνες πού συνδέονται μὲ τόξα. Ἀνάμεσα στὶς κολόνες, ἀνάγλυφα πάλι, τεκτονικὰ ἐργαλεῖα: τρίγωνο, στάθμη, διαβήτη καὶ κομπάσο. Ὅμοια παράσταση θὰ δοῦμε στοὺς ἁγίους Ἀποστόλους Μυτιλήνης, στὸν ἅγιο Βλάση Πλακάδου καὶ στὸν πύργο τοῦ Σάλτα στὰ Πάφλα. Ἡ ἐπιγραφή, βαθεῖα χαραγμένη, βρίσκεται στὸ κάτω μέρος τοῦ ἀναγλύφου.

1. Μυτιλήνης Ἰάκωβος, Ποιμὴν 1967, Παράρτημα σ. 7.

ἀρχιτέκ-
τον Φρανκί-
ς Ἀσοματια(νός).

Στὸν τελευταῖο στίχο ἡ πέτρα δίνει ΑΣΟΜΑΠΑ.

3. **Μανταμάδος, ἅγιος Βασίλειος.** Ἐπιγραφή χαραγμένη στὸ ἀνώφλι τῆς ἀριστερῆς πόρτας τῆς πρόσοψης τῆς ἐκκλησιᾶς.

1750 ἰουλίου — 27 ἐθεμελιόθη-
δικεμβρίου — 20 ἐτελιόθη
κόστα τοῦ πετρᾶ

Γιὰ τὸν παλιότερο ἅγιο Βασίλειο καὶ τὶς εἰκόνες τοῦ ἔχει γράψει ὁ Στρα-
τῆς Παρασκευαΐδης¹.

4. **Μεγαλοχώρι (Καμένο Χωριό), Μεταμόρφωση.** Στὴν πρόσοψη τῆς ἐκκλησιᾶς, πάνω ἀπὸ τὴν κεντρικὴ πόρτα, ὑπάρχει χαραγμένη ἐπιγραφή, σχεδὸν ἀδιόρατη κατὰ τὴν ἐπίσκεψή μου (7 - 6 - 67). Ἡ ἀνάγνωση ποὺ πα-
ραθέτω ὀφείλεται στὸ γυμνασιάρχη Γιάννη Μουτζούρη. Μὲ τὴν ἐκκλησιὰ γενικώτερα ἀσχολεῖται ὁ Κ. Π. Καβαρνός².

1767 ἰουλίου
Δημήτρης κάλφας
ΥΧΝ. . . ΤΩΡ

1. Λεσβιακά Γ' σ. 132 - 134.

2. Ἀθανάτου Ζωῆς Σύμβολα καὶ Ἐνδείξεις σ. 70 - 78.

Στο ώραϊο ξυλόγλυπτο τέμπλο τοῦ ναοῦ ὑπάρχει ἄλλη ἐπιγραφή, δημοσιευμένη ἀπὸ τὸν Καβαρνό¹.

*Εἰρξατο 1768. . . 10, διὰ
χηρὸς Ὑσιδόρου Κουρουμάζηνα-
Χίου, ἤλυφε δὲ τὸ πέρας ἐν
ἔτοι ,αψθ' ἰουλίου δ'*

Ὅπως διηγεῖται ὁ Οἰκονόμος Τάξης² τὸ τέμπλο εἶναι ἔργο οἰκογένειας Χίων ξυλογλυπτῶν ποὺ ἔχουν κάμει καὶ ἄλλα στὴ Λέσβο.

5. Ἄνω Χάλικας, Παλαιοὶ ἅγιοι Πατέρες. Στὸ ώραϊο προάστειο τοῦ Ἄνω Χάλικας, διατηρεῖται ἡ ταπεινὴ ἐκκλησιὰ τῶν «παλαιῶν» ἁγίων Πατέρων τοῦ 1768, ποὺ ὀνομάζεται ἔτσι γιὰ νὰ ξεχωρίζει ἀπὸ τὴν ἐκκλησιὰ τῶν ἁγίων Πατέρων τοῦ 1852. Πάνω ἀπὸ τὴν πόρτα τῆς εἰσόδου ὑπάρχει ἡ ἐξῆς ἐπιγραφή:

17 IC XC NI KA 68
ΚΤΗΤΩΡ.
ΔΡΑΜΑΣ.
ΦΙΛΙΠΠΩΝ·ΚΑΙ
ΚΑΛΛΗΝΙΚΟΣ

17	$\frac{IC}{NI}$	$\frac{XC}{KA}$	68
----	-----------------	-----------------	----

κτήτωρ·	Φιλίππων·κ(αί)
Δράμας·	Καλλ(ί)νικος

Στὸ ἐσωτερικὸ τῆς ἐκκλησιᾶς, στὸ Ἱερό, εἶναι ἐντοιχισμένη πλάκα μὲ ἄλλη ἐπιγραφή:

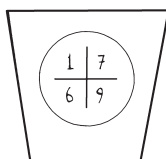
1. ὁ.π. σ. 71.

2. Συνοπτικὴ ἱστορία καὶ τοπογραφία τῆς Λέσβου, ἐν Καίρῳ 1909 σ. 113 σημ. 1.

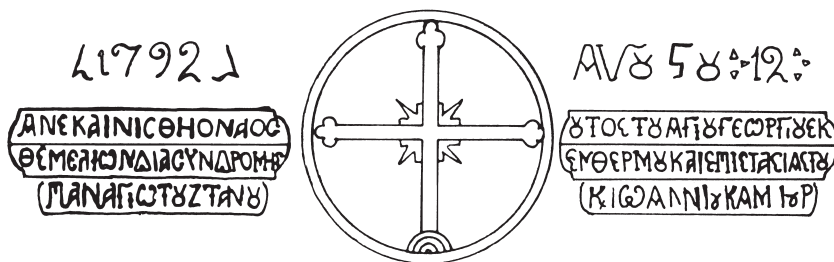
*Μνήσθητι κύριε·
τοῦ ἀναξίου· δούλου σου
Καλλινίκου· ἐπισκόπου·*

*Ἰω(άννης)· Διαμαντής· Ἀποστόλι
Παλόγου· Ἀθανασίου· Κων-
σταντίνου· Διαμαντής· Ἀθανα-
σίου· Ἀμηνόσας· καὶ Ἰω(άννου)·*

6. **Μόρια, ἅγιος Βασίλειος.** Στὴν ὠραία, ἀλλὰ ἐξωτερικὰ παραμορφω-
μένη, ἐκκλησιὰ τοῦ ἁγίου Βασιλείου τῆς Μόριας, ὑπάρχει ἐντοιχισμένη,
πάνω ἀπὸ τὴν κεντρικὴ πόρτα τοῦ ἐξωνάρθηκα, πλάκα μὲ τὴ χρονολογία
κατασκευῆς τοῦ κτηρίου¹.

7. **Μυτιλήνη, ἅγιος Γεώργιος.** Στὸ ἀνώφλι τῆς κεντρικῆς πόρτας τῆς
πρόσοψης τῆς ἐκκλησιᾶς εἶναι χαραγμένη ἡ κτητορικὴ ἐπιγραφή. Στὴ
μέση χωρίζεται ἀπὸ κύκλο ποὺ φέρει ἐγγεγραμμένο σταυρό².

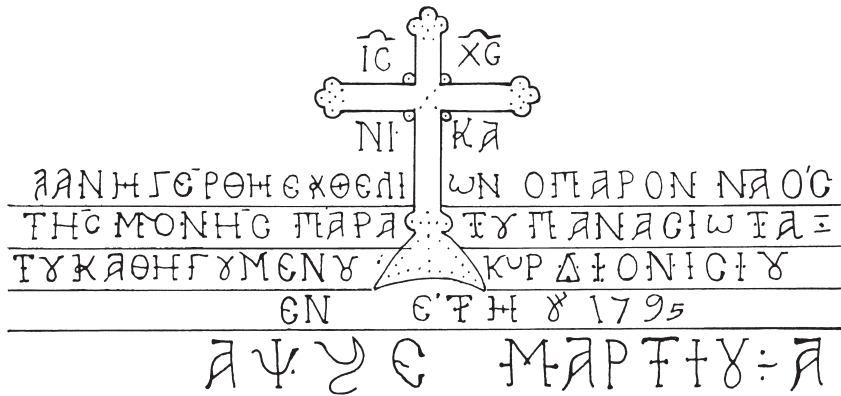

1792 + ἀγούστου 12

*ἀνεκαινίσθη ὁ ναὸς οὗτος τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἐκ
θεμελίων, διὰ συνδρομῆς ἐνθέρμου καὶ ἐπιστασίας τοῦ
Παναγιώτου Ζτάνου καὶ Ἰωάννου Καμπούρ.*

1. Μυτιλήνης Ἰάκωβος, Ποιμὴν 1969, Παράρτημα σ. 23 - 24.
2. Μυτιλήνης Ἰάκωβος, Ποιμὴν 1970, Παράρτημα σ. 11.

8. **Μόλυβος, Ταξιάρχης.** Ἡ κτητορική ἐπιγραφή εἶναι χαραγμένη σὲ μαρμαρίνη πλάκα πού βρίσκεται πάνω ἀπὸ τὴν αὐλόπορτα τῆς ἐκκλησιᾶς καὶ εἶναι δημοσιευμένη ἀπὸ τὸν Στρατῆ Παρασκευαΐδη¹.

IC	XC
NI	KA

ἀνηγέρθη ἐκ θε(με)λίων ὁ παρὸν ναὸς
τῆς μονῆς, παρὰ τοῦ πανασιωτά-
του καθηγουμένου κυρ Διονυσίου
ἐν ἔτῃ 1795
,αψχε' μαρτύου: α'

Ἀναλυτικὰ ἐξετάζει ὁ Στρατῆς Παρασκευαΐδης τὰ προβλήματα πού γεννιοῦνται ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή αὐτὴ καὶ τὴ σχέση τῆς ἐκκλησιᾶς μὲ τὸ μοναστήρι τοῦ Λειμώνα ὅπου, ὅπως φαίνεται, ὁ Διονύσιος ἦταν ἡγούμενός του μεταξὺ 1791 - 95.

9. **Μυτιλήνη, ἄγιοι Θεόδωροι.** Ἡ ἐνδιαφέρουσα αὐτὴ ἐκκλησιὰ τῆς Μυτιλήνης, κτισμένη σύμφωνα μὲ τὴν ἐπιγραφή πού θὰ δοῦμε παρακάτω, σάν

1. Λεσβιακὰ Ε' σ. 186.

άνανέωση παλιότερης καταστραμμένης, παρουσιάζει μεγάλη χρήση ἀρχαίου ὑλικοῦ. Ὅλες οἱ κολόνες τῆς πρόσοψης, πάνω στίς ὁποῖες στηρίζεται ὁ γυναικωνίτης, προέρχονται ἀπὸ ἀρχαῖο κτήριο¹. Πολλὰ ἀρχαῖα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη εἶναι ἐπίσης ἐντοιχισμένα, τρίγλυφα καὶ μετόπες, ἀρχαῖες πλίνθοι, ποὺ φάνηκαν μὲ τὸν καθαρισμὸ τοῦ ναοῦ ἀπὸ τὰ ἐπιχρίσματα². Ἡ ἐπιγραφή ποὺ μνημονεύτηκε, δημοσιευμένη ἀπὸ τὸ Μητροπολίτη Ἰάκωβο³, βρίσκεται ἐντοιχισμένη πάνω ἀπὸ τὴν κεντρικὴ πόρτα τῆς πρόσοψης τοῦ ναοῦ.

ἄψ' ἔ' νοεμβρίου α'

*πέπτωκε πάλαι τότε τέμενος θεῖον, πυρποληθὲν κρίμασιν οἷς θεὸς οἶδεν·
ἤδη δ' ἐκ βάθρων ὁ θεῖος ναὸς οὗτος ἀνεγέγερται λαμπρότερος τοῦ πάλαι
ἀφιερωθείς μητρὶ Θεοῦ τοῦ Λόγου· τοῦ λοιποῦ τετίμηται τῇ ταύτης κλίσει,
ἀλλ' ὦ Χριστέ πάνταρχε, φρούρει καὶ σῶζε τόνδε τὸν ναὸν πρεσβείαις τῆς μητρὸς
σου.*

Ὅπως σωστὰ τονίζει ὁ Μητροπολίτης Ἰάκωβος, κατὰ τὴν ἐπιγραφή, ἡ ἐκκλησία ἀφιερώθηκε στὴν Παναγία. Οἱ ἐνορίτες ὅμως δὲ δέχτηκαν τὸν παραμερισμὸ τῶν ἁγίων Θεοδώρων τοὺς ὁποῖους ἀποκατάστησαν στὴ λατρεία καὶ στὴν ὀνομασία τοῦ ναοῦ.

Δεύτερη ἐπιγραφή ὑπάρχει στὸ ἀνώφλι τῆς δεξιᾶς πόρτας τῆς πρόσοψης τῆς ἐκκλησιᾶς, δίπλα στὴν ἐξωτερικὴ σκάλα ποὺ ὁδηγεῖ στὸ γυναικωνίτη⁴.

*ὁ ναὸς οὗτος ὅνπερ ὀρᾷς, ὦ φίλε, ὠκοδομήθη, ἐκ βάθρων τ' ἀνηγέρθη,
ἐφ' ἡμερῶν μὲν τοῦ πανιερωτάτου τοῦ Ἱερεμίου, προέδρου Μυτιλήνης,
ἀγωνισμῶ δὲ καὶ φιλεπόνῳ μόχθῳ τοῦ μακαρίου γόνου Σικίνου νήσου,
συνάμα δὲ καὶ ὑπὲρ πολλῶ ἀγῶνι Χατζηγιαννίκου Κωνσταντῆ ἔχοντος
ΚΗΣ.Ν.*

Ὑπάρχει ἀκόμη μιὰ τρίτη ἐπιγραφή σὲ μαρμάρινη πλάκα, ἐντοιχισμένη

1. Koldewey, Die Antike Baureste der Insel Lesbos σ. 9.
2. Σ. Χαριτωνίδης, ΑΔ 19, 1964 Χρονικά σ. 399 πίν. 464.
3. Ποιμὴν 1970, Παράρτημα σ. 41.
4. ὁ.π. σ. 44.

στην Πρόθεση¹, τὴν ὁποία ὅμως δὲν εἶδα. Τὸ κείμενό της εἶναι τὸ ἀκόλουθο:

*Ἱερεμίον ἀρχιερέως,
Μακαρίου ἱερομον-
άχου, Ἀγαπίου ἱεροδι-
ακόνου, Ἰω(άννου), Δούκενας, Μαν-
ονήλ, Παλόγους, Βασιλίου, Ἀμηρ-
σούδας, Ἀναστασίου, Μιχαήλ, Κων-
σταντίνου, Κουζηνῆς, Δημητρίου,
Ἀννας, Κωνσταντίνου, Μαρίας,
Σοφίας, Ἀντωνίου.
,αψ'ε' δεκεμβρίου κέ'*

10. Μεγαλοχώρι (Καμένο Χωριό), ἅγιος Ἰωάννης ὁ Θεολόγος. Ἐπιγραφή χαραγμένη πάνω ἀπὸ τὴν κύρια εἴσοδο τῆς ἐκκλησιᾶς καὶ δημοσιευμένη ἀπὸ τὸν Καβαρνό².

<i>ἀνοικοδομήθη:</i>	<i>καὶ δαπάνης: πάντων:</i>
<i>οὗτος: ὁ ναός: τοῦ Θεο-</i>	<i>τῶν εὐσεβῶν: χριστιανῶν.</i>
<i>λόγου: δι' ἐξόδων:</i>	<i>εἰς τοὺς ,αψ'ε':</i>

11. Παλαιόκηπος, ἅγιος Ἑρμόλαος. Στὸ ἐσωτερικὸ τῆς ὠραιότατης αὐτῆς ἐκκλησιᾶς, ὑπάρχει ζωγραφισμένη, πάνω ἀπὸ τὴν κεντρικὴ πόρτα τῆς πρόσοψης, ἡ ἀκόλουθη ἐπιγραφή:

*ἅγιος οἶκος νέος, ὁ θύος καὶ πανσεβάσμιος
οὗτος ναὸς [ἐκ] θεμελίον, τοῦ ἁγίου ἱαιρομάστουρος
Ἑρμολάου καὶ Παντελεήμονος, [ἀναρ]γύρον τῶν θαναμα-
τουργῶν ἧς τοὺς 1795, δη' ἐξόδον κ(αὶ) ἐπιμελήας τῆς κηνότητος
τοῦ χορίου τούτου, δηὰ σηνδρομ[ις] τοῦ παννερωτάτου ἁγίου Μυτηλήνης Ἱε-
ρεμίον
κ(αὶ) ἐπιστασίας τῶν ἐπιτρόπων Χατζῆ Νικώλα Μιτάνι κ(αὶ) Νικώλα Κεφάλαι.
κ(αὶ) ἀπόδος αὐτῆς Κύριε τῶν μυστῶν ἐν τῇ βασιλῳά τῶν οὐρανῶν.*

1. ὁ.π. σ. 44.

2. ὁ.π. σ. 78.

12. **Ἀσώματος, Ταξιάρχης.** Πάνω ἀπὸ τὴν κύρια εἴσοδο τῆς ἐκκλησιᾶς, σὲ δυὸ ἀνάγλυφους μαρμάρινους πίνακες, εἶναι χαραγμένη ἡ κτητορικὴ ἐπιγραφή, δημοσιευμένη ἀπὸ τὸ Μητροπολίτη Ἰάκωβο¹.

+ θύος· ὑερός· καὶ ναὸς τοῦ Κυρίου.
ἐνκενησθῆς ἐπὶ Ἱερεμίου· Λεσβί-
ας δεσπότης(ν)τος, ὑπερτύμων· οὕτως κ-
λῆσιν ἔλαβεν τῶν Ἀσωμάτων.
πραισβοῖτε ἀκήμητοι ψυχῶν τε
καὶ σωματων, διὰ συνδρομῆς τοῦ πανο-
σιωτάτου Παπαγαλακτίων, ἐλαχιστάτου,
τοπ(ί)κλιν ὑπάρχοντος τοῦ ΑἰΔΑΙΤΩΝΔΡΣ
,αψζς' ὑουλήου: 1:

13. **Μανταμάδος, Ταξιάρχης.** Στὴν πρόσοψη τῆς ἐκκλησιᾶς, πάνω ἀπὸ τὴν κιονοστοιχία, ὑπάρχει ἐπιγραφή δημοσιευμένη ἀπὸ τὸν Στρατῆ Παρασκευαΐδη². Διεξοδικὴ μελέτη τοῦ ἴδιου γιὰ τὸν Ταξιάρχη, εἶναι δημοσιευμένη στὰ Λεσβιακά³.

οὗτος ὁ περικαλλῆς καὶ θανμάσιος
ναὸς τῶν παμμεγίστων Ταξιαρχῶν Μιχαὴλ καὶ Γαβρι-
ήλ, πρότερον μὲν ἀκαλῆς καὶ πάνυ σμικρὸν ἦν, εἴτα
δὲ ἀνηγέρθη τῷ ,αψκη' ἔτει μαΐου κε', ἐν δὲ τῷ ,αψξή'
ἔτος, μηνὶ αὐγούστῳ λ', ἀνηγέρθη καὶ αὐθις τὸ δεύτερον
καὶ ἀνεκαινίσθη, κατὰ δὲ τὸ τρίτον, ἐν τῷ 1796
ἔτει, μηνὶ Σεπτεμβρίου ιβ', ἀρχινήθη, ἀνεκαινί-
σθη τε καὶ ὑπερεκοσμήθη μέγας καὶ ἐτελιώθη ἰουλίῳ β'

Στὸν τοῖχο τοῦ ἐξωνάρθηκα, πάνω ἀπὸ τὶς θύρες ποὺ ὁδηγοῦν μέσα στὸ ναό, ὑπάρχει κι ἄλλη ἐπιγραφή ποὺ ἀναφέρεται στὴν τελευταία ἀνακαίνιση τοῦ ναοῦ. Τὴν ἐπιγραφή αὐτὴ θὰ δοῦμε στὸ τέλος αὐτῆς τῆς συλλογῆς (ἀρ. 32).

1. Ποιμὴν 1965, Παράρτημα σ. 53.
2. Λεσβιακά Ε' σ. 193.
3. Δ' σ. 91 - 101 καὶ Ε' σ. 177 - 197.

14. **Πολυχνίτος, ἅγιος Γεώργιος.** Ἐπιγραφή χαραγμένη στοῦ ὑπέρθυρο τῆς κεντρικῆς εἰσόδου τῆς ἐκκλησιᾶς:

+Θεοδορὶ κάλφα τοῦ Ἀθανασίου τὴν Βατοῦσα+

Σὲ μεταλλικὴ πλάκα, καρφωμένη πάνω ἀπὸ τὴν πόρτα, εἶναι χαραγμένη ἄλλη:

1805 APXI
Θ Ε Μ Ε Λ Η Ο Υ
ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ

Καὶ τῶν δυὸ ἐπιγραφῶν τὸ κείμενο, τὸ ἔχω πάρει ἀπὸ τὸ ὑπηρεσιακὸ ἡμερολόγιο τοῦ Σ. Χαριτωνίδη.

15. **Ύψηλομέτωπο, Ταξιάρχης.** Ἐπιγραφή χαραγμένη σὲ πλάκα ποὺ βρίσκεται πάνω ἀπὸ τὴν κεντρικὴ πόρτα τῆς ἐκκλησιᾶς.

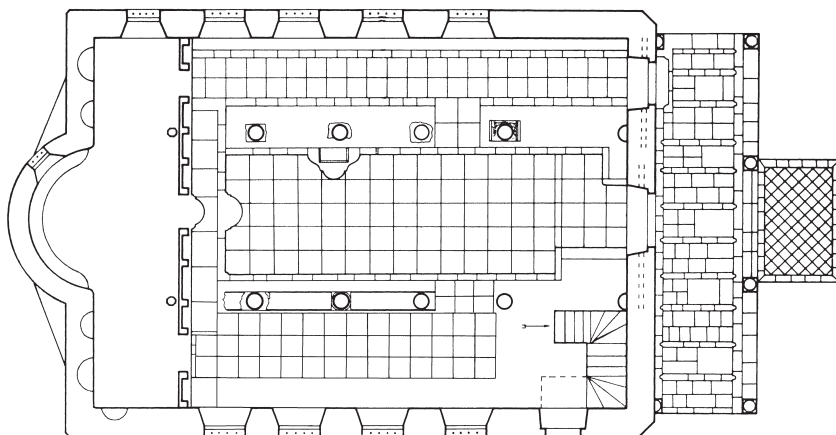

1807

ιονίου: 3 ἀνηγέ-

ρθη μὲν διὰ συνδρομῆς καὶ κτιτόρον
τοῦ χριστεπωνύμου λαοῦ, ἐγκενιάσθη δὲ
τῷ αὐτῷ ἔτη διὰ τοῦ πανιερωτάτου κυρ-
ίου Παναρέτου ὁ θεῖος οὗτος ναὸς τοῦ
Ταξιάρχου.

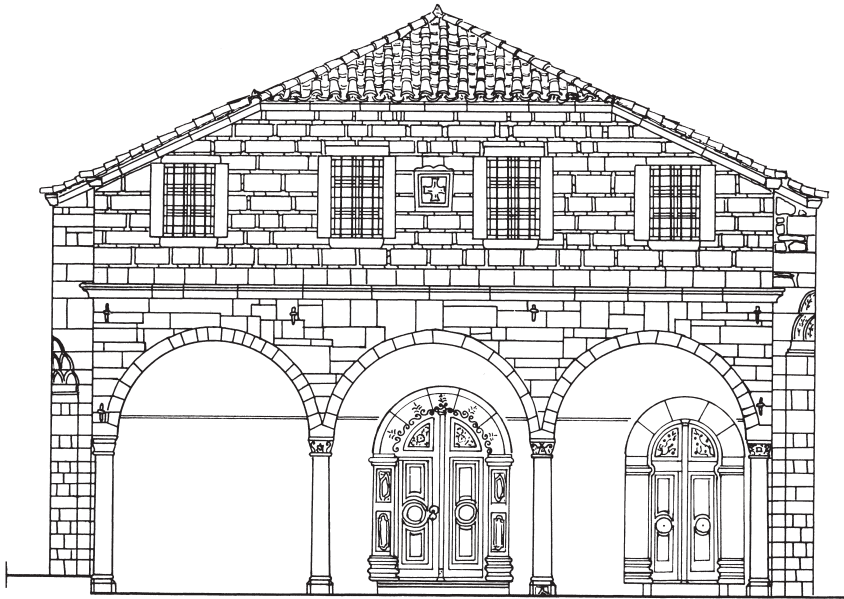
16. **Μυτιλήνη, ἅγιοι Ἀπόστολοι.** Οἱ ἅγιοι Ἀπόστολοι εἶναι μιὰ ἀπὸ τίς ὥραιες ἐκκλησιᾶς τῆς Μυτιλήνης. Ἔχει διατηρηθεῖ ἀπείραχτη, χωρίς καμμιὰ σχεδὸν ἐπέμβαση ἐξωτερικά, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ συχνὸ ἀσβέστωμά της ποὺ δὲν ἀφήνει νὰ δεῖ κανεὶς καθαρά τὴ μιστριστὴ τοιχοποιΐα της. Στὸ ἐσωτερικὸ μόνον φαίνεται ὅτι ἄλλαξαν τὴν ὀριζόντια ὀροφὴ ποὺ εἶχε ἡ

ἐκκλησιὰ μὲ τὴν καμαρωτὴ ποὺ βλέπουμε σήμερα. Στὸ γυναικωνίτη ὅμως διατηρεῖται ἡ παλιὰ ξύλινη ὀριζόντια ὀροφή, φθαρμένη βέβαια, ποὺ δείχνει ὅμως ὅλη της τὴν ὁμορφιά.

Ἡ ἐκκλησιὰ ἔχει τὸν τύπο τῆς λεσβιακῆς νεοβασιλικῆς, ποὺ εἶναι σχεδὸν ἀποκλειστικὸς στὸ νησί, καὶ ἀνήκει στὴν θαυμάσια σειρά τῶν βασιλικῶν οἱ ὁποῖες, ἀπὸ τίς ἀρχές τοῦ 18ου ὡς τὸ τέλος τοῦ 19ου αἰῶνα, κτίζονται ἀδιάκοπα, φανερώνοντας μιὰν οἰκονομικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ ἀνθηση ποὺ σπρώχνει τοὺς Λέσβιους σὲ γενικὴ ἀνακαίνιση τῶν τόπων τῆς λα-

τρείας. Οί μικρές, παλιές ἐκκλησιᾶς δὲν τοὺς ἀρκοῦν· τὶς θέλουν μεγάλες, ὠραῖες. Ὁ παλιὸς Ταξιάρχης τοῦ Μανταμάδου ἦταν ἀκαλῆς καὶ πάνν σμικρόν. Τὸ 1796 ἀνεκαινίσθη καὶ ὑπερεκοσμήθη μέγας. Ἐκατὸ χρόνια ἀργότερα ὁμως, τὸ 1879, πάλι ἀνεκαινίσθη ἐκ βάθρων καὶ διεκοσμήθη ἐπὶ τὸ ὠραιότερον, κομψότερον καὶ μεγαλοπρεπέστερον. Ἡ Παναγία τῆς Χρυσομαλλοῦσας ἠγέρθη λαμπρὸς τοῦ πρώτου καὶ λαμπρότερος, ἐνῶ ὁ ἅγιος Γεώργιος τοῦ Κάτω Χάλικα ἐκ πάνν μικροῦ κ(αὶ) λίαν στενωτάτου εἰς μέτρον ἤδη εὐρυχωρίας ἤχθη.

Οἱ ἅγιοι Ἀπόστολοι χωρίζονται σὲ τρία κλίτη ἀπὸ δυὸ κιονοστοιχίες πού ἔχουν πέντε κολόνες ἢ κάθε μία. Τὸ μεσαῖο κλίτος βυθίζεται κατὰ ἓνα σκαλί. Οἱ κολόνες ἀποτελοῦνται ἀπὸ κορμούς χοντρῶν κυπαρισσιῶν καὶ ἔχουν γύρω τους σοβά, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς δυὸ τελευταῖες (ἀνατολικές) πού κρύβονται ἀπὸ τὸ τέμπλο καὶ εἶναι ἀσοβάτιστες.

Ἡ ἐκκλησιὰ φωτίζεται ἀπὸ πέντε παράθυρα πού βρίσκονται στὴ νότια πλευρά, πέντε στὴ βόρεια καὶ τέσσερα στὴ δυτική, στὸ γυναικωνίτη, στὸν ὁποῖο ὁδηγεῖ μικρὴ σκάλα πού βρίσκεται στὸ ἐσωτερικό, πλάι στὴ μικρὴ

πλευρική (βόρεια) πόρτα. Ἡ κύρια εἴσοδος βρίσκεται στὴ δυτικὴ πλευρὰ ὅπου ὑπάρχει καὶ δευτέρη μικρότερη, δεξιὰ τῆς κεντρικῆς.

Ἡ πρόσοψη ἔχει τρία τόξα ποὺ στηρίζονται σὲ τέσσερις μονόλιθες κολόνες. Ὁ τοῖχος πάνω ἀπὸ τὰ τόξα εἶναι κτισμένος μὲ γωνιόλιθους, ἀντίθετα ἀπὸ τὸν ὑπόλοιπο ναό. Τὰ σχέδια ποὺ παραθέτω δείχνουν μὲ ἀκρίβεια τὰ διάφορα μέρη τῆς ἐκκλησιᾶς καὶ τὴν ἁρμονία ποὺ ἔχουν μεταξύ τους. Οἱ κτήτορες δὲ θέλησαν νὰ τὴν κάμουν πολυτελῆ, πέτυχαν ὅμως νὰ δώσουν ἕνα ὠραῖο οἰκοδόμημα, ποὺ τὸ ὅτι γειτόνευε μὲ ἄλλες ἐκκλησιᾶς (Μητρόπολη, ἅγιοι Θεόδωροι, ἅγιος Γεώργιος) τὸ ἔσωσε ἀπὸ τὴν ἀνακαίνιση.

Πάνω ἀπὸ τὴν κύρια εἴσοδο τοῦ ναοῦ εἶναι χαραγμένη, σὲ μαρμάρινη πλάκα μὲ γύψινο πλαίσιο, ἡ κτητορικὴ ἐπιγραφή, δημοσιευμένη ἀπὸ τὸ Μητροπολίτη Ἰάκωβο¹ καὶ μένα².

ἰ α ω ι ε '

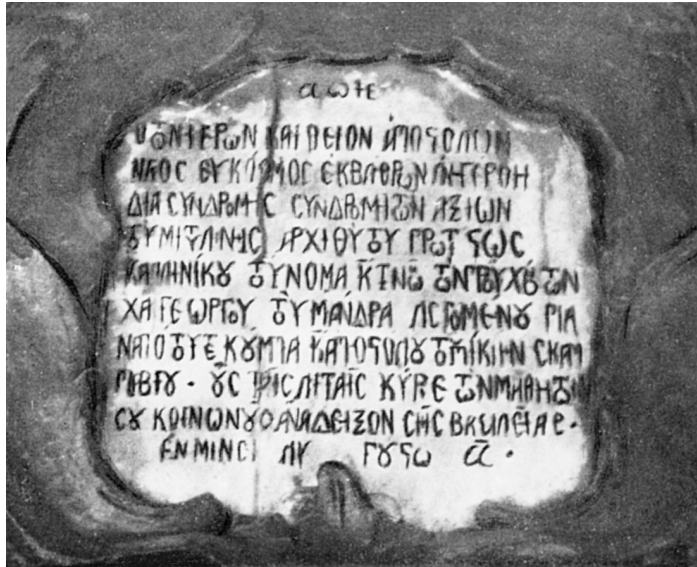
ὁ τῶν ἱερῶν καὶ θείων Ἀποστόλων
ναός, εὐκοσμος ἐκ βάθρων ἀνηγέρθη
διὰ συνδρομῆς συνδρομητῶν ἀξίων,
τοῦ Μυτιλήνης ἀρχιθύτου πρωτίστως
Καλλινίκου τοῦνομα κ(αὶ) τινων τῶν προυχόντων,
Χατζηγεώργου τοῦ Μάνδρα λεγομένου, Πα-
ναγιώτου τε Κούμπα καὶ Ἀποστόλου τοῦπίκλιν Σκαμ-
παβίου, οὗς ταῖς λιταῖς Κύριε τῶν μαθητῶν
σου κοινωνοὺς ἀνάδειξον σῆς βασιλείας.
ἐν μινεὶ ἀνγούστῳ α'

Γιὰ τὸν προύχοντα Χατζηγιωργάκη Μάνδρα ποὺ ἐνίσχυσε χρηματικὰ τὴν οἰκοδόμησι τῶν ἁγίων Ἀποστόλων (1815), τῆς Παναγίας στὴ Χρυσο-

1. Ποιμὴν 1970, Παράρτημα σ. 1.

2. ΑΔ 22, 1967 Χρονικά σ. 460.

μαλλούσα (1816), τοῦ ἁγίου Γεωργίου στὸ Κάτω Χάλικα (1817) καὶ τοῦ ἁγίου Νικολάου στοὺς Πύργους Θερμῆς (1824) δίνει πλήρη στοιχεῖα ὁ Γιάννης Μουτζούρης στὴν ωραία μελέτη του «Ἡ Λέσβος καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις»¹. Ἡ πληροφορία τοῦ Γ. Κορομηλᾶ² πὼς ὁ Μάνδρας σφαγιάστηκε ἀπὸ τοὺς Τούρκους τὸ 1822, τὴν ὁποία ὁ Μουτζούρης δὲν παραδέ-

χεται, ἀποδεικνύεται ἀνακριβής καὶ ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴ τοῦ ἁγίου Νικολάου (ἄρ. 19).

Ὁ πύργος τοῦ Μάνδρα, κτισμένος μέσα στὴ Μυτιλήνη τὸ 1823, σώζεται ἀκόμη σὲ καλὴ κατάστασι καὶ ἀποτελεῖ χαρακτηριστικὸ δείγμα λαϊκοῦ ἀρχιτεκτονήματος τῆς Λέσβου γιὰ τὸ 19ο αἶ³.

Στὸ τύμπανο ἑνὸς τόξου, στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ἐξωνάρθηκα, ὑπάρχει δεύτερη ἐπιγραφὴ χαραγμένη σὲ μαρμάρινη πλάκα καὶ δημοσιευμένη

1. Λεσβιακὰ Β' σ. 111 - 117.

2. Λεξικὰ Δρανδάκη καὶ Ἐλευθερουδάκη λ. *Μάνδρας*.

3. ΑΔ 23, 1968 Χρονικὰ Β 2 σ. 452 πίν. 419 β.

ἀπὸ τὸν Στρατῆ Παρασκευαῖδ¹, ἀπὸ μένα² καὶ τὸ Μητροπολίτη Ἰάκωβο³.

Ἡ ἐπιγραφὴ μνημονεύει δυὸ ἀρχιτέκτονες: τὸν Χατζῆ Ἀναστασίου καὶ

*Διὰ τῆς προστασίας τοῦ ποτὲ
Χζ Ἀναστασίον, υἱοῦ Δημητρίον
μεῖμαρι· οὗς φύλαττε Κ(ύρι)ε.
,αωιε' ἀγούστον α'.*

τὸ γιό του Δημήτρη μεῖμαρι, ἀλλιῶς δὲ θὰ εἶχε νόημα ὁ πληθυντικός τῆς ἀναφορικῆς ἀντωνυμίας στὸ στίχο 3.

Κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴ τῶν καλφάδων ὑπάρχουν ἀνάγλυφα τὰ σύνεργα τῆς τέχνης τους «κομπάσο καὶ τρίγωνο. Πόσο σοβαρὰ καὶ ἔνθεα ἔπαιρνε τὴ δουλειά του» (Σ.Π. ὁ.π. σ. 142).

Ἡ βαρεῖα ξύλινη κεντρικὴ πόρτα μὲ τὰ σκαλίσματα καὶ τὸ ὥραϊα δουλεμένο μαρμάρينو περίθυρό της καὶ τὴν ἐσωτερικὴ χωνευτὴ ξύλινη ἀμπάρα τῆς διατηρεῖται χωρὶς καμμιά ζημιά.

Ἡ μετάβαση ἀπὸ τὶς τετμημένες γωνίες, ὅπου συναντιόνται ἡ βόρεια καὶ ἡ νότια πλευρὰ τοῦ ναοῦ μὲ τὴ δυτικὴ, στὴν ὀρθὴ γωνία τοῦ ἀνώτερου μέρους τῶν τοίχων γίνεται μὲ τρεῖς κόγχες, σὰν κοχύλια· μέσα σ' αὐτὲς εἶναι σκαλισμένα κυπαρισσάκια, σὰν αὐτὰ ποὺ βλέπουμε στὶς ξύλινες κασέλες τοῦ νησιοῦ.

1. Λεσβιακὰ Γ' σ. 142.

2. ΑΔ 22, 1967 Χρονικὰ σ. 460.

3. Ποιμὴν 1970, Παράρτημα σ. 1.

Στους άγιους Ἀποστόλους ὑπάρχει μιὰ ὠραία φορητὴ εἰκόνα ποὺ εἰκονίζει ἐπεισόδια ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ προφήτη Ἡλία¹: ἡ πυρφόρος ἀνάβασις τοῦ προφήτου Ἡλιοῦ· ὁ προφήτης Ἡλίας ἔσφαξεν τοὺς ἱερεῖς τῆς ἐσχίνης· ὁ προφήτης Ἡλίας ἐλθὼν εἰς Ἀρεφάτης Σιδόνος εἰς τὴν χίραν· ἐνθα ἀπέθανεν ὁ υἱὸς τῆς χήρας· ὁ προφήτης Ἡλίας ἀνάστησε τὸν υἱὸν τῆς χήρας. Ἡ εἰκόνα προσφέρεται σὰ + δέησις τῶν δούλων τοῦ θ(εο)ῦ γουναράδων, αψξ'.

Λεπτομέρεια ἀπὸ τοὺς Ἅγιους Ἀποστόλους.

1. Βασιλειῶν Γ', ΙΖ' ἐξ.

17. Χρυσομαλλούσα, Παναγία. Ἡ κύρια ἐπιγραφή τῆς ἐκκλησιᾶς εἶναι χαραγμένη σὲ μαρμάρινη πλάκα ποῦ βρίσκεται ἐντοιχισμένη πάνω ἀπὸ τὴν κεντρικὴ τῆς εἵσοδο καὶ ἔχει δημοσιευτεῖ ἀπὸ τὸν Μητροπολίτη Ἰάκωβο¹.

ΗΝ ΜΕΝ ΤΟ ΓΑΛΛΙ ΤΟ ΔΕ ΤΕ ΜΕΝΟΣ ΟΣΙΟΝ
 ΜΙΚΡΟΝ ΤΟ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ ΚΑΙ ΚΑΛΕΣ ΤΙ ΝΟΣΑΝ
 ΤΟ ΤΙΜΩΜΕΝΟΝ ΕΠΙΟΝΟΜΑΤΙ ΗΣ ΓΑΘΕΝΟΥ
 ΚΑΙ ΓΑΝΥΜΗΝ ΤΟ ΥΘΕΟΤΟΚΟΥ ΓΑΙΑΣ
 ΗΛΗΛΕΚΒΛΟΡΩΝΩΣ ΟΡΑΤΗΙ ΝΕΡΟΗ
 ΛΑΤΡΟΣ ΤΟΥ ΓΡΩΤΟΥ ΚΑΙ ΛΑΤΡΟΤΕΡΟΣ ΟΝΤ
 ΛΙΑΣ ΥΝΔΟΜΗΣ ΚΑΙ ΟΣΙΜΗΣ ΓΡΟΣΑΣΙΑΣ
 ΤΟΥ ΑΡΧΙΟΥ ΤΟΥ ΤΗΣ ΛΑΤΡΑΣ ΣΤΑΧΙΑΣ
 ΗΣ ΜΗΤΥΛΗΝΗΣ ΚΥΡΙΟΥ ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΥ
 ΝΕΟΣ ΔΕ ΚΤΗΤΩΡ ΩΦΘΗΝΑΟΥ ΤΟΥ ΟΣΙΟΥ
 ΟΣΥΓΕΝΗΣ ΤΩ ΟΝΤΙ ΧΑΓΕΩΓΟΣ
 ΤΟΥ ΜΑΝΔΡΑ ΚΑΛΟΥ ΜΕΝΟΣ ΕΠΙΟΝ ΜΗ
 ΜΗΤΡΙ ΧΑΡΙΖΟΜΕΝΟΣ ΟΣΟΥ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ
 ΗΣ ΔΕ ΟΜΕΝΟΣ ΙΣΑΤΑΙ ΛΑΚΡΥΧΕΩΝ
 ΛΥΣΙΝ ΤΩΝ ΤΗΛΕΣΤΟΛΑΘΕΙΝ ΣΜΤΑΙΣ ΜΕΝΩΝ
 ΣΥΝΕΡΑΝΕΔΕ ΤΗ ΑΥΤΟΥ ΣΥΓΓΕΝΕΙΑ
 ΚΑΙ ΟΤΙ ΜΙΩΤΑΤΟΣ ΧΑΜΑΛΙΑΚΑΣ ΛΟΥΚΑΚΗ
 ΣΥΝΤΩΚΥΡΙΩΦΩ ΤΙΝΟΝ ΙΚΟΛΑΟΥ ΣΑΛΦΗ
 ΚΑΙ ΣΥΝΑΥΤΟΙΣ ΤΟΝ ΜΑΣ ΤΟΡΝΚΤΙ ΤΟΡΟΝΔΕ

1. Ποιμὴν 1971, Παράρτημα σ. 9.

^τΗν μὲν τὸ πάλαι τόδε τέμενος ὅσιον,
 μικρὸν τὸ κατάστημα καὶ ἀκαλές, τίνος ἂν
 τὸ τιμώμενον; ἐπ' ὀνόματι τῆς Παρθένου
 καὶ παννυμ(ή)του Θεοτόκου Μαρίας.
 Ὡδὴ δ' ἐκ βάθρων, ὥς ὁρᾶται, ἠγέρθη,
 λαμπρὸς τοῦ πρώτου καὶ λαμπρότερος ὃν τε,
 διὰ συνδρομῆς καὶ θερμῆς προστασίας
 τοῦ ἀρχιθύτου τῆς λαμπρᾶς ἐπαρχίας
 τῆς Μητυλίνης κυρίου Καλλινίκου,
 νέος δὲ κτήτωρ ὤφθη ναοῦ τοῦ ὁσίου,
 ὁ εὐγενῆς τωόντι Χα' Γεωργος
 τοῦ Μάνδρα καλούμενος ΕΠΟΝΜΗ
 μητρὶ χαριζόμενος Θεοῦ τοῦ Λόγου
 ἧς δεόμενος ἵσταται δακρυχέων
 λύσιν τῶν τῇδε τοῦ λαβεῖν ἐπταισμένων·
 συνέδρανε δὲ τῇ αὐτοῦ εὐγενείᾳ
 καὶ ὁ τιμιώτατος Χα' Μαλλιᾶκας Δουκάκη
 σὺν τῷ κυρίῳ Φωτινῷ Νικολάου Σαράφη
 καὶ σὺν αὐτοῖς τὸν μαστόρ(ο)ν κτιτόρον τε.

Δεύτερη ἐπιγραφή, χαραγμένη σὲ μαρμάρινη πλάκα, βρίσκεται ἐντοιχι-

ΔΙΑΓΡ'ΟΖΑΣΙΑΣ ΤΕ ΚΟΥΝ
 ΜΗΣΑΣΙΑΣ ΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΑ
 ΜΕΙΜΑΡΓΟΥ ΤΟΥ ΔΕΥΤΕΡΟΥ
 ΤΟΥ ΕΠΑΡΧΩΝ ΧΖΑΝΑΖ
 ΙΘΠΑΛΛΗΚ ΠΑΝΑΓΙΟΤΟΥ
 ΠΗΚΛΙΝ ΚΑΒΟΥΡΕΛΗ-ΘΕ
 ΦΥΛΑΤΕ ΚΥΡΙΕ ΠΡΕΣΒΙΑΙΣ
 ΤΗΣ ΜΗΤΡΟΣ ΣΟΥ = ΑΩΙΖ
 ΙΑΝΘΑΙΩ ΙΓ

Διὰ προστασίας τε καὶ συν[δρο]-
 μῆς ἀξίας, τοῦ Δημητρά[κη]
 μεῖμαρι, προστατούντως
 (τ)οῦ ἐπαρχῶν Χζ Ἀναστα-
 σίου πάλαι καὶ Παναγιότου [τοῦ]-
 πήκλιν Καβουρέλη: οὗς
 φύλατε Κύριε, πρεσβίαις
 τῆς μητρὸς σου = ,αωις'
 ἱανουαρίου ιγ'

σμένη στὴ βόρεια πλευρὰ τοῦ ναοῦ, ψηλά, ἀπέναντι ἀπὸ τὸ καμπαναριό, δημοσιευμένη καὶ αὐτὴ, μαζί μὲ τὴν προηγούμενη, ἀπὸ τὸν Μητροπολίτη Ἰάκωβο.

Ξαναβρίσκουμε τοὺς μεϊμάριδες τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, ἐδῶ ὅμως εἶναι ὁ γιὸς ποὺ διευθύνει, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴ θέση τοῦ ὀνόματος. Ὁ τρίτος, ὁ Παναγιώτης Καβουρέλης, ἦταν, ἴσως, βοηθός τους. Γιὰ τὸν πιθανὸ ἐγγονὸ τοῦ Χατζηαναστασίου βλέπε τὴν ἐπιγραφὴ ἀρ. 40.

18. **Κάτω Χάλικας, ἅγιος Γεώργιος.** Ἐπιγραφὴ ἐντοιχισμένη στὸ νάρθηκα τῆς ἐκκλησιᾶς καὶ διαβασμένη ἀπὸ τὸν Η. Τσιριβάκο.

ὁ οἶκος οὗτος τοῦ θείου Γεωργίου τοῦ μεγα-
λομάρτυρος ἀρτίως ἤδη ἐκ βάθρων αὐτῶν πε-
ρικαλλῆς ἡγέρθη οἷος ὁρᾷτε πᾶσι τοῖς προσιοῦσιν·
ἐκ πάνν μικροῦ κ(αὶ) λίαν στενωτάτον εἰς μέτρον
ἤδη εὐρυχωρίας ἤχθη, διὰ συνδρομῆς καλῆς
προστασίας τοῦ κυριάρχου τῆς λαμπρᾶς Μιτυλήνης
κ(αὶ) ἀρχιούτου κυρίου Καλλινίκου κ(αὶ) τῶν προυχόν-
των τῆς αὐτῆς Μιτυλήνης Χα' Γεωργίου
Μάνδρα τοῦ λεγομένου, τοῦ Κομνενάκη τοῦ πο-
τὲ Μανολάκη κ(αὶ) Παναγιώτου τοῦ πίκλην Κα-
ρακούση, οἷς δώη ὁ Κύριος πλούσια τὰ
ἐλέη ταῖς τοῦ ἁγίου ἀκοιμήτοις πρεσ-
βείαις, καταξιῶν αὐτοὺς κ(αὶ) ζωῆς αἰ-
ωνίου. ,αωιζ' ἱανουαρίου λ'

Θὰ ἦταν ἐνδιαφέρον νὰ γνωρίζαμε τὸν συντάκτη τῆς ἐπιγραφῆς αὐτῆς, ὅπως καὶ τῶν ἀρ. 16, 17 καὶ 19. Πιθανῶς εἶναι ὁ ἴδιος.

19. **Πύργοι Θερμῆς, ἅγιος Νικόλαος.** Στὸ ἀνώφλι τῆς πόρτας τῆς ἐκκλησιᾶς ὑπάρχει μιὰ χρονολογία:

,αω		ιε'
δεκεμ		βρίου : ιε'

ὁ τοσόνδεος τῶ ἐξ Νικολᾶς
 ἡμερίτε ἰο νεκρὸν ὡν ἄεθλῶν
 τὰ μὴ ἰδὲ καὶ ἰμὶς τὰ ἐκ ἑμελῶν
 διὰ σὺ δὸς ἑρμῆς ἐπιμελείας
 τὸ ποίμεν ᾤχου κύριος καὶ ἡλιμικὸς
 χατζητῶρ πὺς τὸ πικρὸν μᾶν δα
 καὶ δμῆτῖς τὸ ἄθανασίαν δὴ
 ἐπὶς τὰ τῶν τῶν τὸ τῶν τῶν
 ὕδου καὶ ἡ ἐτομὸς φορτὸς
 σὺν ἡ θάνασις τῶν κροτῆν
 καὶ ἡ τῶν ὡν ἡ θάνασις
 καὶ τῶν ὡν ἡ θάνασις
 ἐκαστος καθάριν ὡς ἡ ὑπορεῖ
 ὅς ἡ τῶν ἡ τῶν τῶν
 φρερεῖς κερερεῖς
 ἡ ἡ τῶν ἡ τῶν τῶν

ΕΦ {ΑΩΚ Δ} ΜΧ
1824

οὗτος ὁ παὼς τοῦ θεοῦ Νικολάου
ἦν ἐρίπειον ἐκ χρόνων ἀμετρούτων·
τὰ νῦν δ' ἀνεκαίνισται ἐκ θεμελίων
διὰ συνδρομῆς, θερμῆς ἐπιμελείας
τοῦ ποιμενάρχου κυρίου Καλλινίκου,

*Χατζηγεωργίου τε τοῦπίκλην Μάνδρα
 καὶ Δημητρίου τοῦ Ἀθανασιάδη,
 ἐπιστατούντων τοῦ τε Παναγιώτου
 υἱοῦ Δουκάκη, λεγομένου Φορτούνα,
 σὺν Ἀθανασίῳ τε τῷ Κουρογένῃ
 καὶ Γρηγορίῳ υἱῷ Ἀθανασίου
 καὶ τῶν λοιπῶν ἀλιτῶν τε συνεργούντων,
 ἕκαστος καθὰ δυνάμειος ἡδύορει,
 οὗς Χριστὲ ἄναξ λιταῖς τοῦ ἱεράρχου,
 φροῦρει, σκέπε, φύλαττε ἐκ πάσης βλάβης
 νῦν τε καὶ αἰεὶ καὶ εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.*

*ΕΦ ,αωκδ' ΜΧ
 1824*

Ἡ λέξις ἀλίτης τοῦ στίχου 12 εἶναι σπανιώτατη καὶ σημαίνει ἀλιευτής, ψαράς, βρίσκεται δέ, ὅσο γνωρίζω, μόνο στὸ Etymologicum Gudianum καὶ μάλιστα στὸν cod. Par. suppl. Gr. 172.

20. Μονὴ Ὑψηλοῦ, ἅγιος Ἰωάννης. Στὴν ἐκκλησιὰ τῆς Μονῆς, ποὺ κάηκε τὸ 1967, ὑπῆρχε μιὰ γραπτὴ κτητορικὴ ἐπιγραφή, ἡ ὁποία χάρις στίς φροντίδες τοῦ Μητροπολίτη Ἰακώβου διασώθηκε καὶ δημοσιεύτηκε¹. Τὸ κείμενο ποὺ παραθέτω ἀκολουθεῖ τὴ δημοσίευση αὐτή.

*ἀνωκοδομήθη ἐκ βάθρων οὗτος ὁ θεϊότατος ναὸς
 τοῦ ἀποστόλου καὶ τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου τοῦ Θεο-
 λόγου, ἐπὶ ἀρχιερέως ἁγίου Μιτυλήνης κυρ Πορφυρίου
 καὶ σκευοφύλακος [Νικηφ]όρου καὶ καθηγουμένου Ἱε-
 ρεμίον, συνδρομῇ μὲν καὶ ἀναλώμασι — τῶν εὐσεβῶν
 καὶ ὀρθοδόξων χριστιανῶν, ἐπιτροπεύοντος καὶ ἐπι-
 στατοῦντος ἐξαρχῆς καὶ μέχρι τέλους τοῦ ταπυνοῦ
 κυροῦ Ἰγνατίου καὶ γέροντος καὶ ἐπιπόνω[ς] κοπιά-
 σαντος, σὺν πάσῃ τῇ ἐν Χριστῷ ἀδελφότητι αὐτοῦ καὶ*

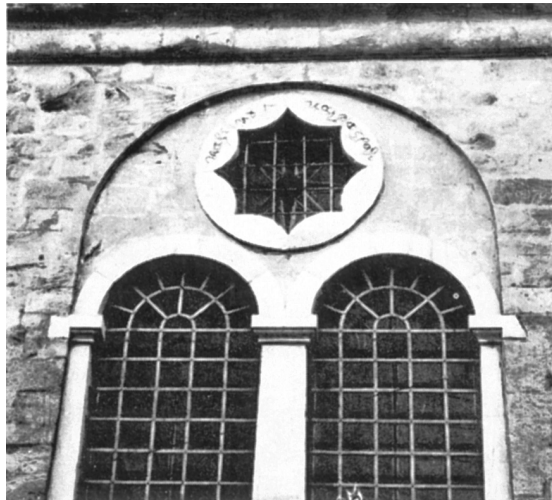
1. Mytilena Sacra A' σ. 39.

συνοδία. Πρόσδεξαι κύριε ὕλεος γενόμενος τοῖς τού-
των ἁμαρτήμασιν ἀμὴν. Ἔλαβε δὲ τέλος ἐν ἔτει 1834
μηνὶ Σεπτεμβρίου 26, ἐπιστατοῦντος εἰς τὴν οἰκοδο-
μὴν ἐξαρχῆς καὶ μέχρι τέλους τοῦ κάλφα κυρ Στρατῆ
Καρέκ(ελ)ου ἐκ χωρίου Ἀνεμότια. Ἦν δὲ τὸ παλεὸν ἔτους
τοῦ θύου τούτου ναοῦ ,αῤα΄

ἔρρωσθε οἱ ἀναγινώσκοντες.

Ὅσο γνωρίζω, ἡ ἐκκλησία τοῦ ἁγίου Ἰωάννου στὸ Ὑψηλό, εἶναι ἡ πρῶ-
τη, γνωστή, τοῦ Καρέκου στὴ Λέσβο. Ἡ τελευταία εἶναι ἡ Ζωοδόχος Πηγὴ
τῆς Καλλονῆς (1867). Στὸ διάστημα τῶν 33 χρόνων ποὺ μεσολαβεῖ ἀνάμεσα
στὶς δυὸ κτίζει, σὰν κάλφας, ἑννέα ἐκκλησιές. Θὰ πρέπει νὰ ὑπάρχουν ὅμως
κι' ἄλλες, ἰδιαίτερα πρὶν ἀπὸ τὸ 1834, γιατί τὸ Μοναστήρι δὲ θὰ τοῦ ἐμπι-
στευότανε τὸ κτίσιμο τοῦ καθολικοῦ του χωρὶς νὰ ἔχει δώσει δείγματα τῆς
ικανότητάς του.

21. Παπάδος, Ταξιάρχης. Στὴν πρόσοψη τῆς ἐκκλησιᾶς ὑπάρχουν δυὸ
ἐπιγραφές· ἡ πρώτη γύρω στὸ στρογγυλὸ φεγγίτη λέει:

κάλφας Στρατῶ Καρέκου

ἐνῶ ἀπὸ τῆ δεύτερη, σμιλεμένη σὲ μιὰ πέτρα τοῦ τοίχου διέκρινε μόνο τὴ χρονολογία 1838.

22. **Κλειοῦ, ἁγία Τριάδα.** Στὴν πρόσοψη τῆς ἐκκλησιᾶς, πάνω ἀπὸ τὸ παράθυρο τοῦ γυναικωνίτη, ἀπὸ τὴ μιὰ καὶ τὴν ἄλλη μεριὰ μιᾶς πλάκας μὲ μὲ ἀνάγλυφο σταυρό, εἶναι τὸ ὄνομα τοῦ ἀρχιτέκτονα· ἀκριβῶς ἀπὸ κάτω, στὴν κορυφὴ τοῦ πλαισίου τοῦ παραθύρου, εἶναι ἡ χρονολογία ποὺ κτίστηκε ὁ ναός.

κάλφα	Καρέκου
Στρατὶ	ἀνεμο[τίσου]
1839	

Στὴν βορεινὴ πλευρὰ τοῦ κτηρίου, πάνω ἀπὸ τὴν τοξοστοιχία, ὑπάρχει ἄλλη χρονολογία:

1839 ἀπριλίου 14

Τρίτη ἐπιγραφή, ζωγραφισμένη αὐτὴ τὴ φορά, ὑπάρχει πάνω ἀπὸ τὴν κεντρικὴ πόρτα τῆς ἐκκλησιᾶς:

ὁ ναὸς οὗτος	ἀνεκαινίσθη
ὠκοδομήθη	τῷ
τῷ	1889
1840	

23. **Μιστεγγά, Κοίμησις τῆς Θεοτόκου.** Στὸ τόξο τῆς κεντρικῆς πόρτας τῆς ἐκκλησιᾶς εἶναι χαραγμένη ἡ κτητορικὴ ἐπιγραφή της, δημοσιευμένη ἀπὸ τὸ Μητροπολίτη Ἰάκωβο¹. Στὸ ὑπέρθυρο εἶναι χαραγμένη ἡ χρονολογία ποὺ τελείωσε ὁ ναός (1839, 15 ἀπριλίου).

ἀρχιτέκτων Ἰωάννης Ἐμμανουήλ, μαρτίου [1836]
 ναὸς πέλω ἐγὼ γε τῆς Θεοτόκου
 ἁγίας τε Σιών μητρὸς Θεοῦ Λόγου δς

1. Ποιμὴν 1969, Παράρτημα σ. 16.

*ἐκ βάθρων ἡγερμαι κατὰ τὸ ἔτος
 ,αὐλς' μαρτίου, διὰ προστασίας
 δὲ προέδρου Μνυτλήνης τοῦ ἀρχιθύτου
 κ(υρί)ου Πορφυρίου, ἐπιτροπενόντων δὲ
 Νικολάου Γρηγορίου καὶ Μιχαήλου Σαρρῆ.*

24. **Πλακάδος, ἅγιος Βλάσιος.** Ἡ πλάκα μετὴν ἐπιγραφὴ τοῦ κάλφα βρίσκεται στὴ δεξιὰ ὄψη τοῦ ἐξωνάρθηκα, δηλαδὴ στὴ νότια πλευρὰ του. Κάτω ἀπὸ τὴ χρονολογία βλέπουμε, ἀνάγλυφα, τὰ τεκτονικὰ ἐργαλεῖα.

*1840 μαρτίου 25 κάλφας
 πα-
 ναγι-
 ὅτι τσα-
 κιρέλη.*

25. **Πέτρα, Παναγία.** Ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ ἀρχιτέκτονα βρίσκεται ἐντοιχισμένη πάνω ἀπὸ τὴν πόρτα (νότια πλευρὰ) τοῦ προπύλου τοῦ περιβόλου τῆς ἐκκλησιᾶς¹.

*προτωμαῖστῳ τοῦ να-
 οῦ Στρατήγης Καρέκου 1840
 μαγίου 24*

Πάνω ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴ ὑπάρχει ἀνάγλυφο μετὴ χρονολογία 1609.

26. **Μπορός (Νεοχώρι), ἁγία Αἰκατερίνη.** Στὴ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ ναοῦ, πάνω σὲ πλάκα, ὑπάρχει ἐπιγραφὴ δημοσιευμένη ἀπὸ τὸν Καβαρνό².

*οὗτος ὁ ναὸς ὠκοδομήθη δι'
 ἐξόδων καὶ δαπάνης τῶν εὐσεβῶν
 Χριστιανῶν, τῶν κατοικούντων ἐν
 τῇ κώμῃ Μπορόν, 1841 μαρ. 20.*

1. Γιὰ τὴν ἐκκλησίαν βλ. τὸ σύντομο μελέτημα τοῦ ἱερέα Πλάτωνος Ζαφειρόγλου, Ἡ Παναγία τῆς Πέτρας, Πέτρα 1971 καὶ C. T. Newton, *Travels and Discoveries in the Levant*, τόμ. 1 σ. 347.

2. Ἀθανάτου Ζωῆς Σύμβολα καὶ Ἐνδείξεις σ. 107.

27. **Θερμή, Εισόδια τῆς Θεοτόκου.** Ἐπιγραφή χαραγμένη σὲ μάρμαρο καὶ δημοσιευμένη ἀπὸ τὸ Μητροπολίτη Μυτιλήνης Ἰάκωβο¹.

ΠΡΟΤΥΜΑ ΗΓ ΤΟΥ ΤΥΝΑ
 Ω. ΓΡΑΤΗΓΥ. ΚΑΡΕΚ. Α. ΝΩ
 ΜΟΛΙΣΟ. 1843. ΜΑΗ. Α. ΑΡΧ

προτουμαῖστορ τοῦ ναοῦ
 Στρατήγν Καρέκον Ἀνω-
 μοτίσον· 1843· μαῖον· α': ἀρχ(ή).

28. **Μόλυβος, ἅγιος Παντελεήμων.** Πάνω ἀπὸ τὴν κεντρικὴ πόρτα τῆς ἐκκλησιᾶς ὑπάρχει, ζωγραφισμένη, ἡ ἀκόλουθη ἐπιγραφή:

ἀνηγέρθη ἐκ βάθρων ὁ θεῖος οὗ-
 τος ναός, εἰς τιμὴν τοῦ ἁγίου
 ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος
 καὶ ἱαματικοῦ Παντελεήμο-
 νος, δι' ἐξόδων καὶ συνδρομ-
 ῆς τῶν φιλοχρίστων Μηθυμν-
 αίων. , αωμδ'

θεοσεβὲς ἱδρυμα ἀνεκαινίσθη
 καὶ λατρευτὸν τέμενος αὐθις ἐκτίσθη
 ἠγέρθη ναὸς μεγαῦψης καὶ θεῖος
 ἐν ᾧ ἰδρύθη Παντελεήμων θεῖος.

1844 μαῖον 9

δι' ἐπιστασίας τῶν κυρίων Κωνσταν: Μ: Κεπετζῆ
 καὶ Μαλῆ Χρ. Σερεσλῆ, ἀρχιτέκτονος δὲ Εὐ-
 στρατίου Καρέκον.

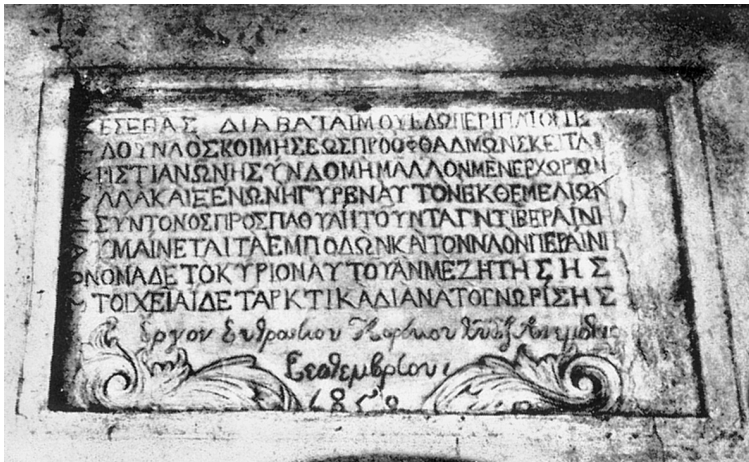
1. Ποιμὴν 1967, Παράρτημα σ. 20.

Ὁ Καρέκος ὅμως δὲν ἀρκέστηκε στὴν παραπάνω ἐπιγραφή καὶ χάραξε ἄλλη, πάνω ἀπὸ τὸ κεντρικὸ τόξο τῆς πρόσοψης τῆς ἐκκλησιᾶς, λιγώτερο περίτεχνη.

ΠΡΟΤΥΜΑΗC ΦΟΡΤΥΝΑΒ·
CΤΡΑΤΙΤΗ·ΚΑΡΕΚ·ΑΙΕΜΟ
ΤΙC·ΣΑ 1844·Η ΑΡΧΙ
ΜΑΤΙC·ΙΟ

*προτυμῆστορ· τοῦ ναοῦ
Στρατίτη· Καρέκον· ἀνεμο-
τίσου σὰ 1844· ἡ ἀρχὴ
μαγιοῦ 10.*

29. **Παπιανά, Κοίμησις τῆς Θεοτόκου.** Πάνω ἀπὸ τὴν κύρια εἴσοδο τῆς ἐκκλησιᾶς ὑπάρχει ἐντοιχισμένη μαρμάρινη πλάκα ὅπου εἶναι χαραγμένη ἡ κτητορικὴ ἐπιγραφή. Οἱ πρῶτοι ὀκτῶ στίχοι εἶναι χαραγμένοι μὲ κεφαλαῖα γράμματα, οἱ ὑπόλοιποι μὲ πεζά.

W ἐ σέβας διαβάται μου, ἐδῶ περιπατοῖτε,
 I δοῦ ναὸς Κοιμήσεως πρὸ ὀφθαλμῶν σ(ου) κεῖται,
 X ριστιανῶν ἡ συνδ(ρ)ομὴ μᾶλλον μὲν ἐγγωρῶν,
 V λλά καὶ ξένων, ἡγνυρεν αὐτὸν ἐκ θεμελίων,
 H σύντονος προσπάθεια, ἡ τοῦ νταγντιβεραίνη,
 I υμαίνεται τὰ ἐμποδῶν καὶ τὸν ναὸν περαίνη,
 O νομα δὲ τὸ κύριον αὐτοῦ ἂν μὲ ζητήσης
 I τοιχεῖα δὲ τὰ ἀρκτικὰ διὰ τὰ τὸ γνωρῶσης.

ἔργον Εὐ(σ)τρατίου Καρέκου τοῦ ἐξ Ἀνεμότης
 σεπτεμβρίου ᾿
 1850

Ὁ Μιχαήλος ποὺ ἔκτισε τὴν ἐκκλησιὰ μνημονεύεται σὲ πίνακα ζωγραφισμένο ποὺ βρίσκεται στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ, στὸ Ἱερό.

Σὲ μικρὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὴν Κοίμηση βρίσκεται μιὰ μικρὴ ἐκκλησιὰ, ἡ Μεταμόρφωση¹, γεμάτη ἐνδιαφέρουσες τοιχογραφίες. Πάνω ἀπὸ τὴν πόρτα τῆς νότιας πλευρᾶς, στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ, ὑπάρχει ζωγραφισμένη ἡ ἀκόλουθη ἐπιγραφή:

[ἀνηγέθη ἐκ] βάθρου κ(αὶ) ἐξογραφίσθη ὁ τίμιος κ(αὶ) πάνσεπτος ναὸς ἡ
 ἡ Μεταμόρ-
 [φωσις τοῦ Σωτῆρος] ἡμῶν IC XY διὰ συνδρομῆς κ(αὶ) ἐξόδου τοῦ πανιε-
 ρωτάτου μ(ητ)ρο-
 [πολίτου Μντιλῆν]ης κυροῦ Παῖσιου. ἔτους ζρη ΙΓΕ μνὴ μαῖω ἐτελιώθη
 [-----] ζωγράφου Νικωλά(ου).

30. Ἁγία Παρασκευή, Ταξιάρχης. Ἡ μεγάλη αὐτὴ ἐκκλησιὰ, ἀντιπροσωπευτικὴ τοῦ πλούτου τοῦ χωριοῦ, ἔχει, ὅπως εἶναι ἀπὸ παλιὰ γνωστό, κτιστεῖ μὲ ἄφθονο οἰκοδομικὸ ὕλικὸ ἀπὸ τὸ ἀρχαῖκὸ ἱερὸ τῆς Κλοπεδῆς. Στὴν πρόσοψή της ὑπάρχει λαϊκὸ ἀνάγλυφο τοῦ Ταξιάρχη μὲ ἀνοιχτά τὰ πόδια. Στὸ πάνω μέρος τοῦ ἀναγλύφου εἶναι χαραγμένη ἡ ἐπιγραφή:

ὁ ἄρχων Μιχαήλ

1. Σ. Χαριτωνίδης, ΑΔ 18, 1963 Χρονικά σ. 271.

ἀνάμεσα στὰ πόδια τοῦ ἀρχαγγέλου ἡ χρονολογία

1856

μαΐου 1

στο εἰλητὸ ποῦ κρατάει ὁ ἀρχάγγελος

στῶμεν καλῶς, στῶμεν μετὰ φόβου.

Στὴν ἀριστερὴ πλευρὰ τῆς ἐκκλησιᾶς ὑπάρχει ἄλλη ἐπιγραφή:

*ὁ ἱερός οὗτος ναὸς ἀνε-
καινίσθη φιλοτίμῳ συ-
νδρομῇ τῶν φιλοχρίστ-
ων πολιτῶν ἐν ἔτει 1856
μαΐου α΄*

Τὴν ἐκκλησιὰ ἔχει κτίσει ὁ Στρατῆς Καρέκος, ὅπως λέει ἡ ἐπιγραφή ποῦ εἶναι χαραγμένη «ὑπεράνω τῆς παρὰ τὸ γραφεῖον τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐπιτροπῆς ἐστεγασμένης θύρας τοῦ αὐλογύρου εἰς τὰς τέσσαρας γωνίας ἐκτύπου ἐπὶ ἐγχωρίου λίθου σταυροῦ»¹.

<i>Ἰησοῦς</i>	<i>Χριστὸς</i>
<i>Στρατῆς</i>	<i>Καρέκος</i>

Μὲ τὸ ἀνάγλυφο τοῦ Ταξιάρχη γιὰ τὸ ὁποῖο μιλήσαμε παραπάνω καὶ τὸν Καρέκο συνδέεται μιὰ ἱστορία ποῦ διηγεῖται ὁ Χρ. Παρασκευαΐδης². «Μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῆς ἐργασίας (δηλαδὴ τοῦ κτισίματος τῆς ἐκκλησιᾶς) ὁ ἕτερος τῶν ἐργολάβων καὶ λιθογλύφων, οἵτινες κατήγοντο ἐκ Τήνου, ἐσμίλευσε τὸ ὄνομά του κάτωθεν τῆς ἀναγλύφου εἰκόνης τῶν Ταξιαρχῶν ἐπὶ τοῦ μαρμάρου τοῦ τοποθετηθέντος κατὰ τὸ συμβόλαιον ‘ἄνω τῆς ἐν τῷ μέσῳ θύρας τοῦ Νάρθηκος’. Τοῦτο ἀπῆρесе εἰς τὸν ἀρχιτέκτονα τοῦ ναοῦ Στρατῆν Καρέκον, ὅστις φοβηθεὶς μήπως ὁ μαρμαρογλύφος σφετερισθῇ

1. Χρ. Παρασκευαΐδου, Ἡ Παλαιὰ Ἀγία Παρασκευὴ σ. 7.

2. ὁ.π. σ. 7.

τὴν δόξαν τοῦ καὶ νομισθῇ ποτε, ὅτι ὁ ὑπογράψας εἶναι ὁ ἀρχιτέκτων, ἀναρριχηθεὶς ἐν καιρῷ νυκτὸς διὰ κλίμακος ἀπέξεσε διὰ σμίλης τὸ ὄνομα τοῦ λιθογλύφου».

31. **Καλλονή, Ζωοδόχος Πηγὴ.** Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ ἐπιγραφή ποῦ βρίσκεται ἐντοιχισμένη ψηλά, στὴ νότια πλευρὰ τοῦ ἐξωνάρθηκα.

+δύοντος τοῦ ἡλίου τῇ 23 φεβρ. τοῦ 1867 ὁ σεισμὸς
πολυταρβῆς, τρεῖς τὴν Λέσβον κοσκινηδὸν ἐκ βραχυτά-
των διαλειμμάτων ἐδόνησε, τῇ κωμοπόλει δὲ ταύτῃ
τριακοντα οἰκίας ἐκ τριακοσίων κατέλιπε καὶ δυσ-
ιάτως μὲν πολλοὺς, ἔστι δ' οὓς τινες τῶν ἐνοικούν-
των καὶ ἀνιάτως ἔπληξε, δύο δὲ πρὸ τοῖς πεντήκοντα
ὀδονηρῶς καταχώσας Ἐιδι, τὸ τοῦ ποιητοῦ ΠΡΑΑΨΕ,
τῆς Ζωοδόχου δὲ Πηγῆς τὸ ἱερὸν τοῦτο τέμενος μέγα μέρος
κατέρριψεν, ὅπερ δὴ τὸν γυναικωνίτην αὐτόν, ὥς οἶον
τε μεθαρμολογήσας ἢ κοινότης ἐπληρώσατο
δι' ἐπιστάσις τοῦ κυρ Σταυράκη Καρὲν 1868 μαῖ 7.

Ὁ μεγάλος σεισμὸς τοῦ 1867 ἦταν βαρύντατο χτύπημα γιὰ τὴ Λέσβο. Ἄν ἀληθεύουν ὅσα διηγεῖται ὁ ἄγνωστος συντάκτης τοῦ μικροῦ αὐτοῦ χρονικοῦ, οἱ ζημιὲς τῆς Καλλονῆς θὰ ἦταν φοβερές: 270 γκρεμισμένα σπίτια καὶ 52 νεκροί. Ὅπως δὲ ποτε ἔπειτα ἀπὸ 14 μῆνες ἡ ἐκκλησία ἦταν πάλι ἔτοιμη.

Στὸ στίχο 7 ἡ τελευταία λέξη ἦταν δυσανάγνωστη ὅπως, ἄλλωστε, καὶ ἡ ὑπόλοιπη ἐπιγραφή ποῦ λόγω τῆς θέσης της διαβάστηκε μὲ μεγάλη δυσκολία.

32. **Μανταμάδος, Ταξιάρχης.** Ἐπιγραφή ποῦ βρίσκεται στὸν τοῖχο τοῦ ἐξωνάρθηκα, πάνω ἀπὸ τὶς πόρτες ποῦ ὁδηγοῦν στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ.

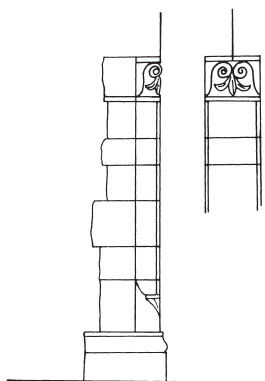
ὁ περικλεὴς καὶ θεῖος οὗτος να-
ὸς τῶν παμμεγίστων Ταξιαρχῶν
Μιχαὴλ καὶ Γαβριὴλ καὶ τῶν λοι-

πῶν ἀσωμάτων, κατ' ἐποχὴν ἄ-
 γνωστον ἰδρυθείς, εἴτα δὲ τρις ἐν
 ἔτεσι ,αψκῆ' καὶ ,αψξῆ' καὶ ,αψζς' ἀ-
 νοικοδομηθείς, ἀνεκαινίσθη ἐκ βάρ-
 θρων καὶ διεκοσμήθη ἐπὶ τὸ ὡ-
 ραιότερον, κομψότερον καὶ με-
 γαλοπρεπέστερον τῶι ,αωοθ' αὐ-
 γούστου θ', δαπάνῃ τῆς κοινότη-
 τος Μαδαμάδου 1879.

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη ἀνακεφαλαιώνει τὶς οἰκοδομικὰς μεταβολὰς τοῦ Τα-
 ξιάρχου. Ὑπάρχει ὅμως, ὅπως εἶδαμε, καὶ ἄλλη ἐπιγραφή (ἀρ. 13) ποὺ μᾶς
 δίνει καὶ τὶς ἡμερομηνίες τῶν ἐγκαινίων: 25 Μαΐου 1728, 30 Αὐγούστου
 1768 καὶ 12 Σεπτεμβρίου 1796. Στὴν πραγματικότητα ὅμως τὰ ἐγκαίνια τῆς
 προτελευταίας ἀνακαίνισης θὰ ἔγιναν στὶς 2 Ἰουλίου τοῦ 1797, ἂν ἐρμη-
 νεύω σωστὰ τὸν τελευταῖο στίχο τῆς ἐπιγραφῆς.

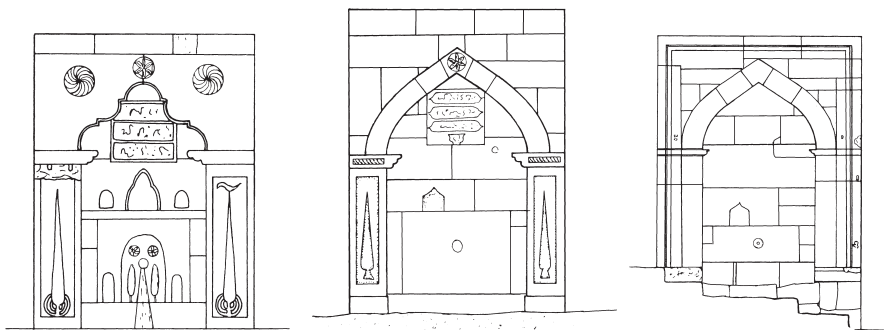
ΒΡΥΣΕΣ ΤΗΣ ΜΥΤΙΑΗΝΗΣ

Ξεστρατίζουμε λίγο με τις βρύσες, γιατί θέμα μας είναι οί επιγραφές τῶν ἐκκλησιῶν. Δὲν μπορούμε ὅμως ν' ἀγνοήσουμε πὼς οἱ βρύσες ἀποτελοῦν

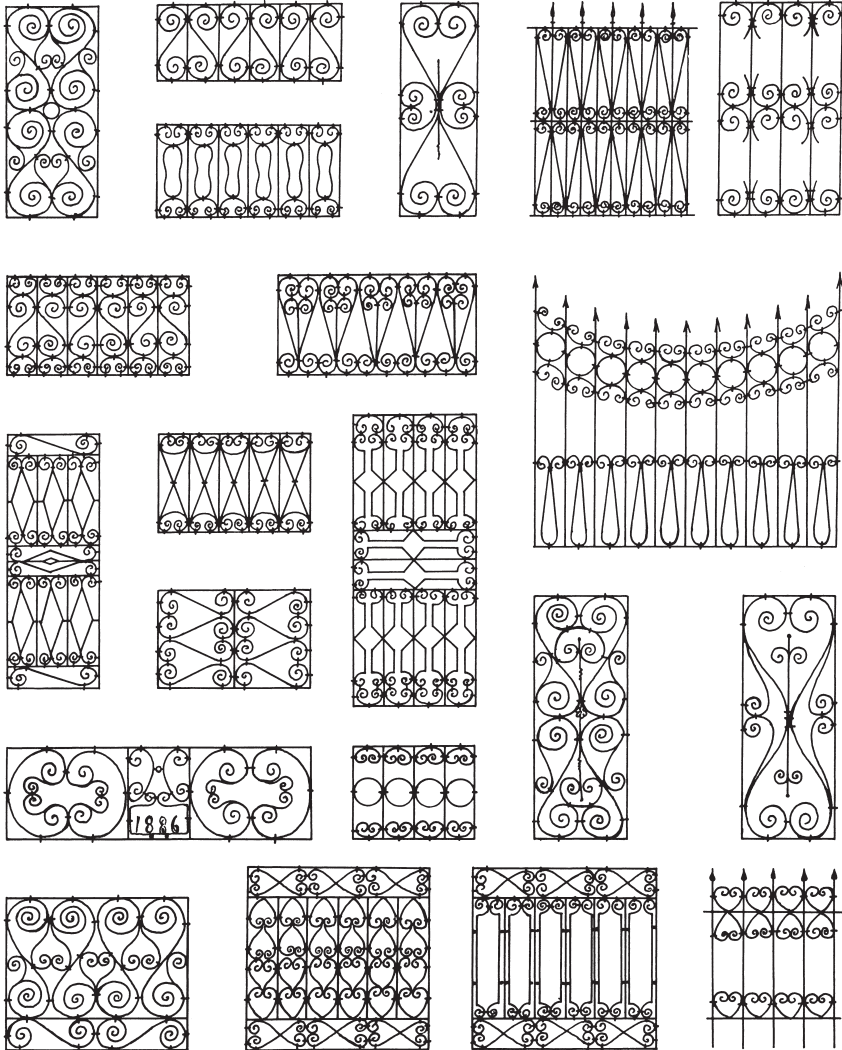
ἓνα μεγάλο κεφάλαιο καὶ γιὰ τὶς νεώτερες ἐπιγραφές ποὺ μᾶς ἀπασχολοῦν, καί, κυριώτερα, γιὰ τὴ λαϊκὴ τέχνη τῆς Λέσβου. Μιὰ-μιὰ καταστρέφονται, χάνονται μέσα στὴν ἀδιαφορία. Ποιὸς θυμᾶται τὴ βρύση τῆς Ἀπάνω Σκάλας (Τζάερλη τσεσμέ) φτιαγμένη στὰ 1780, καλλιτεχνικὸ καὶ ἱστορικὸ μνημεῖο συνάμα, ποὺ χαλάστηκε γιὰ νὰ περάσει ὁ δρόμος; Σήμερα μόνο τὰ κομμάτια της, κι ὄχι ὅλα, χάρη στὸ Χαριτωνίδη, σώζονται στὶς ἀποθήκες τοῦ Μουσείου. Εὐτυχῶς ὅμως στὸ Μόλυβο ὑπάρχουν ἀκόμη ἀρκετὲς βρύσες χωρὶς νὰ ἔχουν ὑποστῇ ἐπεμβάσεις. Ἀξίζει νὰ θυμηθοῦμε τὴ μικρὴ βρύση τοῦ Χαμμαμᾶ, μὲ τοὺς ρόδακες καὶ τὰ κυπαρίσσια στὶς

δυὸ παραστάδες καὶ τὴν τούρκικη ἐπιγραφὴ κάτω ἀπὸ τὸ τόξο μὲ τὶς πολλαπλὲς καμπύλες. Λιγώτερο πλούσια εἶναι ἡ βρύση στὰ Πλατανάκια μὲ τὴν τούρκικη ἐπιγραφὴ κάτω ἀπὸ τὸ ὀξυκόρυφο τόξο. Ἡ μεγαλύτερη ὅμως ἀπὸ τὶς τρεῖς ποὺ δίνουμε ἐδῶ τὴν εἰκόνα τους, εἶναι ἡ βρύση κάτω ἀπὸ τὸ Δημαρχεῖο, στὴν ἀγορά. Ἀπ' αὐτὴν λείπουν τὰ διακοσμητικὰ στοιχεῖα.

Λιτὴ καὶ ἀρχιτεκτονικὴ στὴ μορφή, φαίνεται καθαρὰ πὼς εἶναι «δημόσιο ἔργο», φτιαγμένο μὲ τὴν ἐξυπηρέτηση κυρίως τῶν μαγαζιῶν.

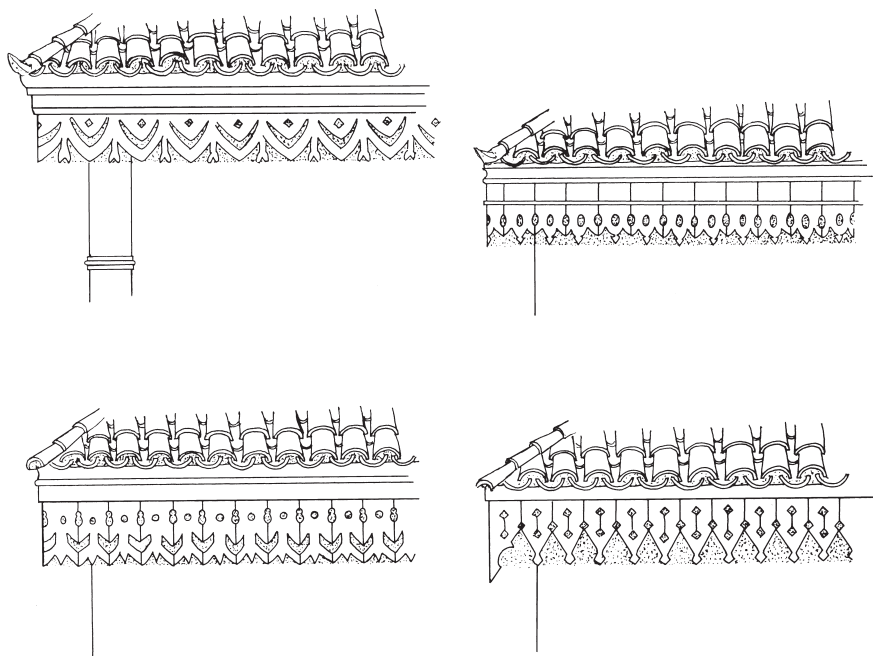
Ὁ Μόλυβος εἶναι βιβλίο ἀνοιχτὸ γιὰ κεῖνον ποὺ θέλει νὰ μελετήσῃ τὴ λαϊκὴ τέχνη τοῦ 18ου καὶ τοῦ 19ου αἰῶνα ἀλλὰ καὶ τὶς νεοκλασσικὲς τάσεις ποὺ εἰσχωροῦν στὴ νησί. Γιὰ τὶς τελευταῖες πολλὰ θὰ μπορούσαν νὰ εἰπω-

Σιδεριὲς σπιτιῶν τοῦ Μολύβου.

θοὺν ἀφοῦ διακρίνονται σ' ὅλες τὶς ἐκφράσεις τῆς λεσβιακῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Ἕνα νεοκλασσικὸ σπίτι τῆς Λέσβου δημοσιεύεται ἀπὸ τὸν Ἰ. Τραυλό¹.

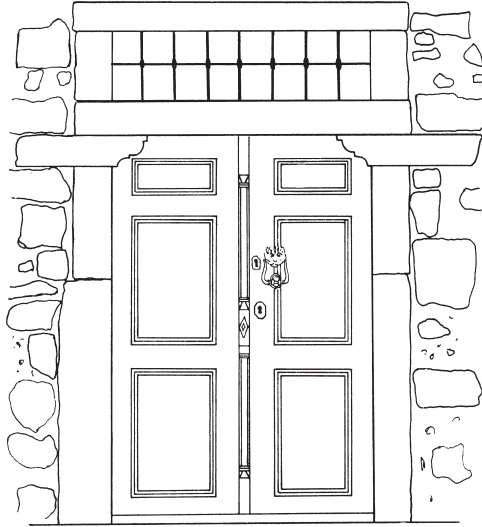
Ἀφήνοντας κατὰ μέρος τὸ τοιχογραφημένο σπίτι τοῦ Γιαννάκου—καὶ τῆς Βαρελτζίδενας στὴ γειτονικὴ Πέτρα, ὥραϊα ἀναστηλωμένο ἀπὸ τὸν Σ. Χαριτωνίδη — ἀξίζει νὰ σταθοῦμε σὲ μικρὲς λεπτομέρειες τοῦ νέου συρμοῦ, στίς σιδεριὲς λ.χ. ὅπου κυριαρχεῖ ἡ ποικιλία καὶ ἡ ἐφευρετικότητα στὴ χρῆση τῶν μοτίβων, ὅπως εἶναι ἡ ἀπλὴ σπεῖρα, ὁ ρόμβος, ὁ κύκλος. Στὸ

σχέδιο ποὺ δίνω, εἰκονίζονται εἰκοσιμιά διαφορετικὲς σιδεριὲς ποὺ ὅλες ἔχουν βάση τὰ ἴδια θέματα καὶ σχήματα. Τὸ ἴδιο ἀξίζει νὰ προσεχτοῦν καὶ οἱ δαντελωτὲς λαμαρινένιες πλατιὲς ταινίες κάτω ἀπὸ τὸ γεῖσο τῆς στέγης, στὰ σπίτια τοῦ Μολύβου. Ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ συνεχὴς προσπάθεια

1. Νεοκλασσικὴ Ἀρχιτεκτονικὴ στὴν Ἑλλάδα, Ἀθῆναι 1967 πίν. 231.

τοῦ τεχνίτη γιὰ ἀναζήτησι χάρις καὶ πρωτοτυπίας ποὺ τὶς περισσότερες φορὲς πετύχαινε.

Ἄλλὰ ἂς ξαναγυρίσουμε στὶς ἐπιγραφές, ἀπὸ ὅπου ξεκινήσαμε.

33. **Πύρρα.** Κομμάτι ἀπὸ ἀμφίγλυφο θωράκιο παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς (Μουσεῖο Μυτιλήνης ἀρ. 3828).

*ἀνηγέρθη ἡ παροῦσα
γέφυρα διὰ κόπου
κ(αὶ) ἐξόδου Μανουήλ
τοῦ Δούκα ἐν ἔτει
ΑΡ. .*

34. **Μανταμάδος, ἀγίασμα κοντὰ στὸν Ταξιάρχη.** Ἡ ἐπιγραφή τῆς μικρῆς αὐτῆς βρύσης, δημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸν Στρατῆ Παρασκευαΐδη¹.

1. Λεσβιακά Δ' σ. 92.

οικοδομήθη τὸ παρὸν
 ἁγίασμα ἐκ βάθρων τοῦ Τα-
 ξιάρχου διὰ ἐξόδων καὶ κόπον
 παρὰ Γρηγορίου καὶ Βενιαμίν
 τῶν ἱερομονάχων ἐν ἔτη Χ(ριστ)οῦ
 1662

35. **Μεγαλοχώρι (Καμένο Χωριό)**, έξω ἀπὸ τὴ Μεταμόρφωση. Μαρμά-
 ρινη βρύση, πλούσια στολισμένη μὲ ἀνάγλυφη ἀρχιτεκτονικὴ καὶ φυτικὴ
 διακόσμηση. Ἡ ἐπιγραφή βρίσκεται κάτω ἀπὸ τὸ τόξο τῆς βρύσης.

1795 αὐγούστου 6
 αὐτὴ ἡ πηγὴ οἰκοδομή-
 θη δι' ἐξόδων καὶ δαπάνης
 παρὰ τοῦ τιμιωτάτου κυρίου
 Χατζηδημητρίου Μοσκονισιώτου.

Βρύση στο Μεγαλοχώρι.

36. **Λαφιώνα**, βρύση κοντά στην εκκλησιά. Ἡ ἐπιγραφή βρίσκεται κάτω ἀπὸ τὸ τόξο.

$$\begin{array}{c|c} IC & XC \\ \hline NI & KA \\ \hline \end{array}$$

1807.

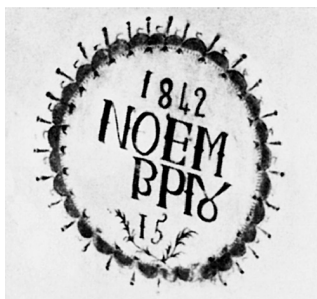
(ὦκ)οδομίθι ἡ βρίσις αὐτὶ ἐξόδου
κ(αὶ) δαπάνη παρὰ τοῦ πανοσιοτάτου κυρ Κα-
λλινίκου ἀπὸ μηληβιάτι κ(αὶ) ἐπιτρόπου
ἀγίας ἐκκλησίας Χ Χριστοδούλου.

37. **Μεγαλοχώρι**, βρύση πλαίι στὸ δρόμο πὺ ὁδηγεῖ στὸ Πλωμάρι. Ἡ ἐπιγραφή, τονισμένη μὲ χρῶμα, βρίσκεται χαραγμένη κάτω ἀπὸ τὸ τόξο τῆς βρύσης.

πρὸς χάριν τῶν ὀ-
δοιπόρων ὠκοδο-
μήθη διὰ δαπάνης
τῆς Βινίτζιανης
Π: Πονλαᾶ καὶ τοῦ
συζύγου αὐτῆς Ἰω-
άννου Μ: Χ' [Δ]ημή-
τρι τὴν Ο
αὐγούστου
1855

38. Πάφλα, πύργος τοῦ Σάλτα. Στὸ ὥραϊο αὐτὸ δείγμα τῆς λαϊκῆς λεσβια-
κῆς ἀρχιτεκτονικῆς, ὑπάρχει ἐξωτερικὰ ζωγραφισμένη ἡ χρονολογία τῆς
κατασκευῆς του:

1842
Νοεμ
βρίου
15.

Ἡ μιὰ ἀπὸ τὶς γωνιὲς τοῦ πύργου, αὐτὴ ποὺ βγαίνει στὸ δρόμο, εἶναι τετμημένη¹ καὶ ἔχει ἀνάγλυφα τὰ σύνεργα τοῦ κάλφα ποὺ εἶδαμε στοὺς ἁγίους Ἀποστόλους τῆς Μυτιλήνης, στὸν ἅγιο Προκόπιο τοῦ Ἰππείου καὶ στὸν ἅγιο Βλάση τοῦ Πλακάδου.

1. Βλ. Δ. Βασιλειάδη, Θεώρηση τῆς Αἰγαιοπελαγίτικης ἀρχιτεκτονικῆς ὑπὸ ἀνήσυχη ὀπτική γωνία, σ. 50 - 51.

Σ Φ Ρ Α Γ Ι Δ Ε Σ

Ἐνδιαφέρον γιὰ τὸ θέμα μας παρουσιάζουν καὶ οἱ παλιές σφραγίδες τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν καλφάδων. Δυὸ σφραγίδες ποὺ βρέθηκαν στὴν κατοχὴ μου δημοσιεύω παρακάτω. Ὅπως ὅμως εἶναι φυσικό, αὐτοῦ τοῦ εἵδους τὰ ἀντικείμενα δύσκολα μποροῦν νὰ βρεθοῦν καθὼς εἶναι καταχωνιασμένα στὰ σεντούκια τῶν ἐκκλησιῶν ἢ στὰ ἄχρηστα τῶν ὑπογείων τῶν σπιτιῶν. Ἀξίζει ἐδῶ νὰ ἀναφέρω ὅτι ἐπικοινωνήσα μὲ συγγενεῖς, ἀπογόνους μᾶλλον, τοῦ Καρέκου οἱ ὅποιοι μοῦ εἶπαν ὅτι δὲν διατηροῦν τίποτε ἀπὸ τὸν παπποῦ τους, σχετικὸ μὲ τὴν τέχνη του.

Γιὰ τὸν «ξακουστὸ Μυτιληναῖο ποὺ ἔμενε στὴν Πόλη, τὸν περίφημο ἀρχιτέκτονα Κομνηνὸ Κάλφα ἀπὸ τὸ Ρέμα», ὅπως λέει ὁ Δ. Παροδίτης¹ δὲν γνωρίζω παρὰ ὅ,τι γράφει ὁ Μ. Ι. Γεδεών².

39

ἐκκλησία τοῦ
ἁγίου Γεωργίου
Ἀράπ-Τζηφλίκη
1882

40

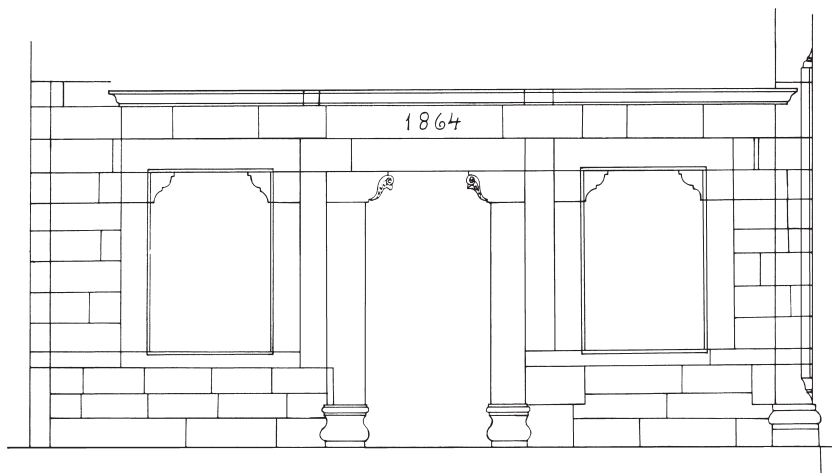

Φώτιος: Δημητρίου:
μεϊμάρης: Μιτη: λήνης
1844

Ἄραγε ὁ Φώτιος εἶναι γιὸς τοῦ Δημήτρη μεϊμάρι, ἀρχιτέκτονα τῶν ἁγίων Ἀποστόλων (1815) καὶ τῆς Παναγίας στὴ Χρυσομαλλοῦσα (1816), καὶ ἐγγονὸς τοῦ Χατζηναστασίου;

1. Γ. Μουτζούρη, Ἡ Λέσβος καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις, Λεσβιακὰ Β' σ. 67 σημ. 1.

2. Ἐγκυκλοπαίδεια Δρανδάκη λ. Κομνηνὸς Κάλφας.

Ἡ μικρὴ συλλογὴ τῶν ἐπιγραφῶν ποὺ περιέχουν οἱ προηγούμενες σελίδες δὲν εἶναι πλήρης γιατί δὲν ἔχει ὅλα τὰ κείμενα αὐτοῦ τοῦ εἶδους ποὺ βρίσκονται στὴ Λέσβο. Ἄλλωστε, σκόπιμα ἄφησα ἔξω ἀπὸ αὐτὴν πολλὲς ποὺ τὸ ὕφος τους ἢ ἡ γλῶσσα δὲν ταίριαζε μὲ τὶς ὑπόλοιπες. Προσπάθησα νὰ ξεφύγω ἀπὸ τὶς ἐπιτηδευμένες, τὶς ὑπερβολικὰ λόγιες καὶ ἐκεῖνες ποὺ δὲ μᾶς δίνουν καμμιά πληροφορία, ὅπως λ.χ. οἱ ἐπιγραφὴ τῶν ἁγίων Πατέρων στὸν Ἄνω Χάλικα ἢ ἐκείνη ποὺ βρίσκεται ἐντοιχισμένη στὸ ἐκκλησάκι τοῦ Βοστανείου Νοσοκομείου, ποὺ συνδυάζουν, ἴσως, ὅλα ὅσα θέλησα ν' ἀποφύγω.

Πρῶτὴ βλέπουμε τὴν ἐκκλησιὰ τῆς Κοίμησης, στὴν Ἑρεσὸ (παλιότερη ἀκόμα εἶναι βέβαια ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος Μυτιλήνης) τοῦ 1727 καὶ τελευταία τὸν Ταξιάρχη τοῦ Μανταμάδου (1879). Στὸ διάστημα τῶν 150 χρόνων ποὺ μεσολαβεῖ κτίζονται τριάντα δυὸ ἐκκλησιές, μὲ ἰδιαίτερη δραστηριότητα στὰ χρόνια 1795 - 1796.

Στὴν περίοδο 1834 - 1867 κυριαρχεῖ, σὰν ἀρχιτέκτονας τῆς μόδας, ὁ Στρατῆς Καρέκος ἀπὸ τὴν Ἀνεμώτια. Ὅ,τι ξέρουμε γι' αὐτὸν τὸ ὀφείλουμε στὶς ἐπιγραφές ποὺ χάραξε στὶς ἐκκλησιές. Θὰ ἔκτισε ὅπωςδὴποτε καὶ σπίτια, δὲ γνωρίζω κανένα ὅμως ποὺ νὰ ἀποδίδεται σ' αὐτόν.

Στὶς ἐπιγραφές διακρίνονται ποικίλες τάσεις. Ἐτσι βλέπουμε τοὺς ἀπλοὺς τεχνίτες (ἀρ. 1, 3, 4, 14, 24), τὸ βέβαιο γιὰ τὸν ἑαυτό του κάλφα Καρέκο

(πρωτομαΐστωρ αὐτοαποκαλεῖται), τοὺς ἱερωμένους (ἀρ. 5, 8, 9), τοὺς ἐπιτρόπους ποὺ μιμοῦνται ἐπιγραφὲς ἄλλων ἐκκλησιῶν (ἀρ. 11, 12), τοὺς λόγιους τῆς ἐποχῆς (ἀρ. 13, 16, 17, 19, 28, 32), τὸ ματαιόδοξο (ἀρ. 29· ἐδῶ χρειάστηκε ἀρκετὴ ποιητικὴ... τέχνη γιὰ νὰ μείνει στὴν ἀθανασία μὲ τὴν ἀκροστιχίδα τὸ ὄνομα τοῦ Μιχαήλου) καί, τέλος, τὸν ἱστορικό (ἀρ. 31).

*Λεπτομέρεια ἀπὸ τὸν ἁγ. Ἰωάννη
στὸ Ὑψηλό.*

Ἡ ἐπιγραφή αὐτή, πρέπει νὰ ἀναγνωριστεῖ, εἶναι ἓνα μικρὸ ἀλλὰ περιεκτικὸ χρονικὸ γιὰ τὴν Καλλονὴ καὶ τὸ μεγάλο σεισμὸ τοῦ 1867 ποὺ ἔσεισε συθέμελα τὸ νησί καὶ ποὺ τ' ἀποτελέσματά του μπορεῖ κανεὶς ἀκόμη νὰ τὰ δεῖ.

Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν ἐπίσης τὰ ἐξωτερικὰ κοσμήματα τῶν ἐκκλησιῶν. Τοὺς παλιοὺς τεχνίτες τράβαγε ἀκατανίκητα ἡ πέτρα καὶ πάνω σ' αὐτὴν σκάλιζαν σχέδια γεμάτα χάρη πολλὰς φορές. Πρόχειρα ἀναφέρω τὸν ἅγιον Ἰωάννη στὸ Ὑψηλὸ ὅπου ὁ Καρέκος ἐκτὸς ἀπὸ τὶς πολὺχρωμες καὶ μὲ ὥραϊα σχέδια σμαλτωμένες πλάκες ποὺ ἐντοίχισε (τὸ ἴδιο ἔκανε καὶ στὴν Παναγία τῆς Πέτρας), σμίλεψε χερουβεῖμ, ρόδακες, σταυροὺς, ἀνθέμια. Ἄφθονα μπορούμε νὰ βροῦμε τέτοια μοτίβα καὶ στὰ χωριά τῆς Γέρας.

Ἀλλὰ καὶ μὲ τὸ μιστρί ἢ μὲ κεραμίδια σχηματίζουν οἱ τεχνίτες διάφορα σχέδια στοὺς ἐξωτερικοὺς τοίχους τῶν ἐκκλησιῶν, ὅπως λ.χ. τὸ μιστριστὸ караβάκι στὸν τοῖχο τοῦ Ἱεροῦ τῆς Παναγίας τῆς Ἀγιάσου¹. Πολλὰ ἀπ' αὐτὰ τὰ σχέδια εἶναι μεταφορὰ στὴν πέτρα καὶ τὴ λάσπη τῶν μοτίβων ποὺ σκάλιζαν οἱ λαϊκοὶ τεχνίτες στὶς ξύλινες κασέλες.

Εἶναι πολὺ πιθανὸ νὰ ὑπάρχουν καλφάδες τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα μνη-

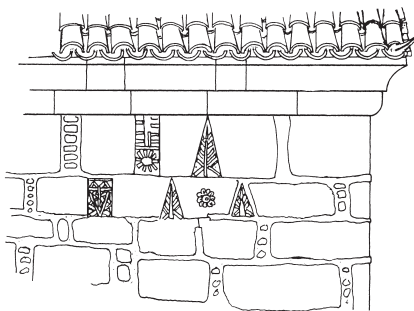
1. Ἑλληνικά Ἐμπορικὰ Καράβια, ἔκδοση ἑκατονταετηρίδος Ναυτικοῦ Ἀπομαχικοῦ Ταμείου 1961 σ. 136.

μονεύονται στις επιγραφές της συλλογής χωρίς όμως και ν' αναγνωρίζονται. Τοῦτο γιατί ἡ χρήση ὀρισμένων λέξεων γίνεται σ' αὐτὲς χωρίς μεγάλη προσοχή γιὰ τὴν ἀκριβολογία. Στις ἐπιγραφὲς 7 καὶ 19 δὲν εἶναι δυνατό νὰ βρεθεῖ ποιά σημασία ἔχει ἡ λέξη *ἐπιστασία*. Ἄραγε τῆς γενικῆς φροντίδας γιὰ τὸ χτίσιμο τῆς ἐκκλησιᾶς, ὅπως εἶναι φανερό πὼς συμβαίνει μὲ τὴν 11 καὶ 28 ἢ ὅτι ὁ ἐπιστάτης ἦταν ὁ ἀρχιτέκτονας, ὅπως, χωρίς ἀμφιβολία, συμβαίνει μὲ τὶς ἐπιγραφὰς ἀρ. 20 καὶ 31;

Στὰ χρόνια ποὺ ἀκμάζει ὁ Καρέκος, πρόξενος τῆς Ἀγγλίας στὴ Μυτιλήνη ἦταν ὁ γνωστὸς C. T. Newton. Τὶς ἐντυπώσεις ἀπὸ τὸ νησί — γενικὰ δυσμενεῖς ὅταν πρόκειται γιὰ τοὺς κατοίκους του — τὶς ἐκφράζει μὲ πολλὴ ἐνέργεια. Τὸ καινούργιο σπίτι ὅπου ἔμενε, ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 1852, ἀνῆκε σὲ πλούσιο Μυτιληνιὸ ποὺ τὸ ἔκτισε μὲ σκοπὸ νὰ τὸ δώσει προίκα, ἐπιπλωμένο, στὴν τότε ὀχτάχρονη κόρη του.

Ὅπως διηγεῖται ὁ Newton¹, «ὁ ἀρχιτέκτων εἶναι ἓνας ντόπιος τεχνίτης ποὺ ὀνομάζεται Μάστρο Λουκάς. Ὅταν τοῦ ζήτησα νὰ μοῦ δείξει τὸ σχέδιο τοῦ σπιτιοῦ, ἔσκυψε καὶ σχεδίασε στὸ ἔδαφος μ' ἓνα κομμάτι ξύλο μερικὲς ἄτεχνες γραμμὲς ποὺ ἔδειχναν τὴ θέση τῶν διαφόρων δωματίων. Τὰ θεμέλια εἶχαν χαραχθεῖ καὶ οἱ τοῖχοι εἶχαν κτιστεῖ ἐντελῶς πρακτικά, χωρίς σχέδιο ἢ ἄλλη διευκρίνηση. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι πολὺ καλύτερο ἀπ' ὅ,τι περίμενα».

Οἱ κρίσεις ὅμως τοῦ Newton καὶ ἡ γκρίνια του ποὺ ἀκολουθεῖ, δὲν ἔχουν σημασία. Ἡ λαϊκὴ ἀρχιτεκτονικὴ τῆς Μυτιλήνης, γνήσιο γέννημα τῶν ἀνθρώπων τῆς, μᾶς προσφέρει, ὅταν μποροῦμε καὶ θέλουμε νὰ τὴ δοῦμε, βαθειὰ χαρὰ καὶ νοσταλγία γιὰ ὅ,τι χάθηκε καὶ δὲν εἶναι μπορετὸ νὰ ξαναγίνει².

1. C. T. Newton, *Travels and Discoveries in the Levant*, London 1865, τόμ. I σ. 104.

2. Βλ. τὸ σὲ πολλὰ ἀποκαλυπτικὸ βιβλίον τοῦ Δ. Βασιλειάδη, *Θεώρηση τῆς Αἰγαιοπελαγίτικης ἀρχιτεκτονικῆς ὑπὸ ἀνήσυχη ὀπτικῇ γωνίᾳ*, Ἀθήνα 1971. Εἰδικώτερα γιὰ τὴ Λέσβο βλ. σ. 57, 83, 109, 167 καὶ 202.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ ΜΥΤΙΑΗΝΗΣ

- 1727 Κοίμηση Ἑρεσοῦ (Γεώργιος).
 1746 ἅγιος Προκόπιος Ἰππείου (Φρανκίς Ἀσωματιανός).
 1750 ἅγιος Βασίλειος Μανταμάδου (Κώστας τοῦ Πετρά).
 1767 Μεταμόρφωση στοῦ Μεγαλοχώρι (Δημήτρης).
 1768 Παλαιοὶ Ἅγιοι Πατέρες στὸν Ἄνω Χάλικα.
 1769 ἅγιος Βασίλειος Μόριας.
 1792 ἅγιος Γεώργιος Μυτιλήνης.
 1795 Ταξιάρχης Μολύβου.
 1795 ἅγιοι Θεόδωροι Μυτιλήνης (Χατζηγιαννίκος Κωνσταντῆ).
 1795 ἅγιος Ἰωάννης ὁ Θεολόγος στοῦ Μεγαλοχώρι.
 1795 ἅγιος Ἑρμόλαος Παλαιοκῆπου.
 1796 Ταξιάρχης Ἀσωμάτου.
 1796 Ταξιάρχης Μανταμάδου.
 1805 ἅγιος Γεώργιος Πολυχνίτου (Θεοδορίς ἀπὸ τὴ Βατούσα).
 1807 Ταξιάρχης στοῦ Ὑψηλομέτωπο.
 1815 ἅγιοι Ἀπόστολοι Μυτιλήνης (Χατζηαναστασίου καὶ Δημήτρης).
 1816 Παναγία Χρυσομαλλοῦσας (Χατζηαναστασίου, Δημητράκης καὶ Παναγιώτης Καβουρέλης).
 1817 ἅγιος Γεώργιος Κάτω Χάλικα.
 1824 ἅγιος Νικόλαος Θερμῆς.
 1834 ἅγιος Ἰωάννης στοῦ Ὑψηλό (Στρατῆς Καρέκος).
 1838 Ταξιάρχης Παπάδου (Στρατῆς Καρέκος).
 1839 Κοίμηση Μιστεγνῶν (Ἰωάννης Ἑμμανουήλ).
 1840 ἅγιος Βλάσιος Πλακάδου (Παναγιώτης Τσακιρέλης).
 1840 Παναγία Πέτρας (Στρατῆς Καρέκος).
 1841 ἁγία Αἰκατερίνη στοῦ Μπορό.
 1843 Εἰσόδια Θερμῆς (Στρατῆς Καρέκος).
 1844 ἅγιος Παντελεῆμων Μολύβου (Στρατῆς Καρέκος).
 1850 Κοίμηση Παπιανῶν (Στρατῆς Καρέκος).
 1856 Ταξιάρχης ἁγίας Παρασκευῆς (Στρατῆς Καρέκος).
 1867 Ζωοδόχος Πηγὴ Καλλονῆς (Στρατῆς Καρέκος).
 1879 Ταξιάρχης Μανταμάδου.

*Τὰ ἐντὸς κειμένων σχέδια ἔχουν γίνεи ἀπὸ τὸν κ. Νικόλαο Καλλιωντζῆ.
 Οἱ σφραγίδες τῆς σ. 45 (333) ἔχουν κατατεθεῖ εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Ἱστορικῆς καὶ
 Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας (ἀριθμ. εὔρετηρίου 16325, 16326).*

ΟΝΟΜΑΤΑ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΑ ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ

- άγία Αικατερίνη στο Μπορό 30.
 Άγία Παρασκευή (Ταξιάρχης) 33.
 άγιασμα Ταξιάρχη Μανταμάδου 40.
 άγία Τριάδα Κλειού 29.
 άγιοι Άπόστολοι Μυτιλήνης 8, 17, 18, 22, 25, 44, 45.
 άγιοι Θεόδωροι Μυτιλήνης 12, 13, 19.
 άγιοι Πατέρες Άνω Χάλικα 46.
 άγιος Βλάσιος Πλακάδου 8, 30, 44.
 άγιος Βασίλειος Μόριας 11.
 άγιος Άθανάσιος Μυτιλήνης 8, 46.
 άγιος Γεώργιος Άράπ Τζηφλίκη 45.
 Κάτω Χάλικα 18, 20, 25. Μυτιλήνης 11, 16, 19.
 άγιος Έρμόλαος Παλαιοκήπου 14.
 άγιος Ίωάννης ό Θεολόγος στο Μεγαλοχώρι 14. Ύψηλοϋ 27, 47.
 άγιος Νικόλαος Πύργων Θερμής 20, 25, 26.
 άγιος Προκόπιος Ίππείου 44.
 άγιος Παντελεήμων Μολύβου 14, 31.
 Άνεμώτια 28, 46· έξ Άνεμότης 33· άνεμοτίσος 29, 31, 32.
 Άνω Χάλικας (Παλαιοί άγιοι Πατέρες) 10
 Άπάνω Σκάλα 37.
 Άράπ Τζηφλίκη 45.
 Άρεφάτη Σιδόνος 22.
 Άσώματος (Ταξιάρχης) 15.
 Βατούσα 16.
 Βοστάνειο Νοσοκομείο 46.
 Εισόδια της Θεοτόκου στη Θερμή 31.
 Έρεσός (Κοίμηση) 8.
 Ζωοδόχος Πηγή Καλλονής 28, 35.
 Θερμή (Εισόδια) 3.
 Καλλονή (Ζωοδόχος Πηγή) 35.
 Κάτω Χάλικας (άγιος Γεώργιος) 25.
 Κλειού (άγία Τριάδα) 29.
 Κλοπεδή 33.
 Κοίμηση της Θεοτόκου, στην Έρεσό 8, 46· στα Μιστεγνά 29· στα Παπιανά 32
 Λαφιώνα 42.
 Λειμών (Μοναστήρι) 12.
 Λεσβία (Λέσβος) 15.
 Λέσβος, σποραδικά.
 Μανταμάδος 7, 36· άγιασμα 40· άγιος Βασίλειος 9· Ταξιάρχης 15, 35.
 Μεγαλοχώρι· άγιος Ίωάννης ό Θεολόγος 14· Μεταμόρφωση 9· βρύση 41, 42.
 Μεταμόρφωση στο Μεγαλοχώρι 9· στα Παπιανά 33.
 Μυθυμναίοι 31.
 Μιστεγνά (Κοίμηση) 29.
 Μόλυβος 37, 38, 39· Ταξιάρχης 12· άγιος Παντελεήμων 31.
 Μόρια (άγιος Βασίλειος) 11.
 Μπορός (άγία Αικατερίνη) 30.
 Μυτιλήνη, σποραδικά.
 Παλαιοί άγιοι Πατέρες 10.
 Παλαιόκηπος (άγιος Έρμόλαος) 14.
 Παναγία Άγιάσου 47· Πέτρας 30, 47· Χρυσομαλλούσας 18, 19, 23, 45.
 Παπάδος (Ταξιάρχης) 28.
 Παπιανά· Κοίμηση 32· Μεταμόρφωση 33
 Πάφλα (πύργος τοϋ Σάλτα) 8, 43.
 Πέτρα· Παναγία 30· σπίτι Βαρελτζίδενας 39.
 Πλακάδος (άγιος Βλάσιος) 30.
 Πολυχνίτος (άγιος Γεώργιος) 16.

Πύργοι Θερωῆς (ἅγιος Νικόλαος) 25.
Πύργα 40.

Ρέμα 45.

Σίκινος 13.

Ταξιάρχης Ἑλίας Παρασκευῆς 33· Ἀσω-
μάτου 15· Μανταμάδου 15, 18, 35, 41, 46·

Μολύβου 12· Παπάδου 28· Ὑψηλοῦ
τόπου 16.

Τζάερλη τσεσμές 37.

Ὑψηλομέτωπο (Ταξιάρχης) 16.
Ὑψηλὸ Μοναστήρι 27.

Χρυσομαλλούσα (Παναγία) 23.

ΟΝΟΜΑΤΑ ΚΥΡΙΑ

Ἀγάπιος ἱερομόναχος 14.
Ἄδης 35.
Ἀθανασιάδης Δημήτριος 27.
Ἀθανάσιος 11.
Ἀμνήσια 11.
Ἀμνησοῦδα 14.
Ἀναστάσιος 14.
Ἄννα 14.
Ἀντώνιος 14.
Ἀποστόλις 11.

Βαρελτζίδενα 39.
Βασίλειος 14.
Βενιαμὶν ἱερομόναχος 41.
Βινίτζιανη Π. Πουλαλά 43

Γαβριήλ, Ταξιάρχης 15, 35.
Γρηγόριος υἱὸς Ἀθανασίου 27.
Γεώργιος κάλφας 8.
Γρηγόριος ἱερομόναχος 41.
Γεώργιος ὁ μεγαλομάρτυς 25.
Γρηγορίου Νικόλαος 30

Δημητράκης (ἢ Δημήτριος), μεῖμαρις
21, 24.
Δημήτρης κάλφας 9.
Δημήτριος 14.
Δημητρίου Φώτιος, μεῖμαρης Μυτιλήνης
45.

Διαμαντῆς 11.
Κυρ Διονύσιος, ἡγούμενος τῆς Μονῆς
Λειμῶνος 12.
Δούκενα 14.

Ζτάνος Παναγιώτης 11.

Ἡλίας, Προφήτης 22.

Θεοδορίς κάλφας 16.

Ἰγνάτιος, γέρον τῆς Μονῆς Ὑψηλοῦ 27.
Ἰερεμίας, ἀρχιερεὺς, Πρόεδρος Μυτιλή-
νης, Λεσβίας δεσπότης (1783 - 1809),
Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως
(1809 - 1813) 13, 14, 15.

Ἰερεμίας, καθηγούμενος Μονῆς Ὑψη-
λοῦ 27.

Ἰησοῦς Χριστὸς 27, 34.

Ἰωάνν τοῦ Παρασκευᾶ 7.

Ἰω(άννης) 11.

Ἰωάννης 14.

Ἰωάννης Ἐμμανουήλ, ἀρχιτέκτων 29.

Καβουρέλης Παναγιώτης, κάλφας 24, 25.
Καλλίνικος, ποιμενάρχης, κυρίαρχος
καὶ ἀρχιθύτης τῆς λαμπρᾶς ἐπαρχίας
τῆς Μυτιλήνης (1809 - 1830) 19, 24, 25,
26.

Καλλίνικος, Φιλίππων καὶ Δράμας 10.
 Κυρ Καλλίνικος, πανοσιότατος 42.
 Καμπούρ Ἰωάννης 11.
 Καρακούσης Παναγιώτης 25.
 Καρέκος Στρατῆς, ἀνεμοτίσος, κάλφας,
 πρωτομαῖστωρ 28, 29, 30, 31, 32, 33,
 34, 35, 45, 46, 48.
 Κεπετζῆς Κωνσταντῖνος Μ. 31.
 Κεφάλας Νικόλαος 14.
 Κομμενάκης τοῦ ποτὲ Μανολάκη 25.
 Κομνηνὸς Κάλφας, ἀρχιτέκτων 45.
 Κόστας τοῦ Πετρά, κάλφας 9.
 Κουζηνή (Καντακουζηνή, Κουζηνία) 14.
 Κούμπας Παναγιώτης 19.
 Κουρογένης Ἀθανάσιος 27.
 Κουρουμάτσηνας Ὑσίδωρος 10.
 Κωνσταντῖνος 11, 14.

μάστρο Λουκάς 48.

Μακάριος ἱερομόναχος 14.
 Μανουήλ 14.
 Μανουήλ τοῦ Δούκα 40.
 Μαρία 14.
 Μαρία (Παρθένος, Θεοτόκος) 24.
 Μιχαήλ 14.
 Μιχαήλ (Ταξιάρχης) 15, 35· (ἄρχων) 33.
 Μιχαήλος 33.

[Νικηφ]όρος, σκευοφύλαξ τῆς Μονῆς
 Ὑψηλοῦ 27.

Νικόλαος 33.

Παῖσιος, Μητροπολίτης Μυτιλήνης, ἀπὸ
 τὰ Παπιαῖα (1590 - 1603) 33.
 Παλόγους 11, 14.
 Παναγιώτης υἱὸς Δουκάλη, λεγόμενος
 Φορτούνας 27.
 Πανάρετος, ἀπὸ τὴν Κύπρο, Μητροπο-
 λίτης Μηθύμνης (1801 - 1817) 17.
 Παπαγαλακτίων 15.
 κυρ Πορφύριος, ἀρχιερεὺς, Πρόεδρος
 ἀρχιθύτης, ἅγιος Μυτιλήνης, τοῦπί-
 κλην Φωτιάδης ἀπὸ τὸν Μανταμάδο
 (1830 - 1839) 27, 30.

Σάλτας 8, 43.
 Σαράφης Φωτινὸς Νικολάου 24.
 Σαρρῆς Μιχαήλος 30.
 Σερεσλῆς Μαλῆς Χρ. 31.
 ἁγία Σιών 29.
 Σκαμπαβίας Ἀπόστολος 19.
 Σοφία 14.

Τσακιρέλις Παναγιώτης, κάλφας 30.

Φρανκίς Ἀσωματια(νός), ἀρχιτέκτων 9.
 Χατζηαναστασίου, μεϊμάρης 21, 24, 25, 45.
 Χατζηγεωργὸς Μάνδρας 19, 20, 24, 25, 27
 Χατζηγιαννίκος Κωνσταντῆ, κάλφας 13.
 Χατζηδημητρίου Μοσκονισιώτης 41.
 Χ' Δημήτρης Ἰωάννης Μ. 43.
 Χατζῆ Νικόλας Μιτάνης 14.

ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ

ἀγωνισμὸς 13.
 ἀκαλῆς 15.
 ἀλίτης 27.
 ἀνακαινίζω· ἀνεκαινίσθη 11, 15, 29, 31,
 34, 36· ἀνεκαινίσται 26.
 ἀνεγείρω· ἀνηγέρθη 12, 15, 17, 31, 33, 40.
 ἀνοικοδομῶ· ἀνωκοδομήθη 27· ἀνοικοδο-

μηθεῖς 36.
 ἀρχὴ 16, 31, 32.
 ἀρχιερεὺς 27.
 ἀρχιθύτης 19, 24, 25, 30.
 ἀρχινίζω ἀρχινήθη 15.
 ἀρχιτέκτων 9, 29, 31.
 βᾶθρον· ἐκ βᾶθρων 13, 19, 24, 25, 27, 30,

31, 36, 41, ἐκ βάθρου 33.
βρύσις 42.

γέφυρα 40.
γουνάρες 22.
γυναικωνίτης 35.

δαπάνη 14, 30, 36, 41, 42, 43.
δεσπόζων 15.
δύοντος 35.
δυσιάτως 35.

ἐγείρω· ἤγυρεν 33· ἤγεμαι 30· ἠγέρθη 25.
ἐγκαινιάζω· ἐνκενησθῆς 15.
ἐγχώριοι 33.
ἐμποδῶν 33.
ἐπανορθῶ· ἐπινωρθώσατο 35.
ἐπιστάσια 11, 31, 35, 48.
ἐπιστατοῦντος 27, 28.
ἐρίπειον 26.
εὐγένεια 24.
εὐγενῆς 24.
εὐπορῶ· ἡυπόρει 27.
εὐρυχωρία 25.

ζωγραφίζω 33.
ζωγράφος 33.

θαυμάσιος 15.
θεμέλιον· ἀρχὴ θεμελίου 16· ἐκ θεμελίων
11, 12, 14, 26, 33.
θεοσεβὲς ἱδρυμα 31.
ἱδρυμα 31.
ἰδρύω· ἰδρυθεὶς 36.
ἰερὸν τέμενος 35.

κάλφας 16, 28, 29, 30, 44.
κατάστημα 24.
καταχώννυμι· καταχώσας 39.
κομψότερον 36.
κοσκινηδὸν 35.
κτήτωρ 10, 24.
κυρίαρχος 25.

λαμπρὰ ἐπαρχία 24.
λατρευτὸν τέμενος 31.
λυμαίνομαι 33.
λύσις ἐπταισμένων 24.

μαστόροι 24.
μεγαῦψής 31.
μεθαρμόζω· μεθαρμοσαμένη 35.
μεϊμάρις 21, 25, 45.
μέτρον εὐρυχωρίας 25.

νταγντιβεραίνης 33.

ὀδυνηρῶς 35.
οἰκοδομή· ἰκοδομὴ 8.
οἰκοδομῶ 29, 30, 41, 42, 43.

παμμέγιστοι Ταξιάρχαι 15, 35.
πανασιώτατος 12, 15, 42.
πανιερώτατος 13, 14, 17, 33.
πανσεβάσμιος 14.
πανύμνητος 24.
περικαλλῆς 15, 25.
περικλεῆς 35.
πηγὴ 41.
ποιμενάρχης 26.
πολίτης 34.
πολυταρβῆς 35.
πρόεδρος Μυτιλήνης 13, 30.
προστασία 21, 24, 25.
προστατούντως 24.
προτωμαίστωρ 30, 31, 32.
προὔχοντες 19, 25.

σέβας 33.
σεισμός 35.
σκευοφύλαξ 27.
συνδράω· συνέδρανε 24.
συνδρομὴ 11, 14, 15, 17, 19, 24, 25, 26,
27, 31, 33, 34.
συνδρομητὴς 19.

τελειῶν· ἐτελιώθη 15.
τέμενος 13, 24, 31, 35.
τιμῶ· τετίμηται 13.
τοὔπικλην 15, 19, 24, 25, 27.

ὑπερκοσμῶ· ὑπερεκοσμήθη 15.
ὑπέρτυμος 15.

φιλότιμος 34.
φιλόχριστος 31, 34.

χριστεπώνυμος λαὸς 17.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

	Σελ.
1. Ἡ ἐπιγραφή τῆς Κοίμησης Ἑρεσοῦ.	8
2. Ἡ ἐπιγραφή τοῦ ἁγίου Προκοπίου στὸν Ἴππειο.	9
3. Ἡ ἐπιγραφή τῶν Παλαιῶν ἁγίων Πατέρων.	10
4. Ἡ ἐπιγραφή τοῦ ἁγίου Γεωργίου Μυτιλήνης.	11
5. Ἡ ἐπιγραφή τοῦ Ταξιάρχη στὸ Μόλυβο.	12
6. Ἡ ἐπιγραφή τοῦ Ταξιάρχη στὸ Ὑψηλομέτωπο.	16
7. Κάτοψη τῶν ἁγίων Ἀποστόλων Μυτιλήνης.	17
8. Πρόσοψη τῶν ἁγίων Ἀποστόλων Μυτιλήνης.	18
9. Ἡ ἐπιγραφή τῶν ἁγίων Ἀποστόλων Μυτιλήνης.	20
10. Ἡ ἐπιγραφή τοῦ μεῖμαρι τῶν ἁγίων Ἀποστόλων.	21
11. Λεπτομέρεια ἀπὸ τοὺς ἁγίους Ἀποστόλους.	22
12. Ἡ ἐπιγραφή τῆς Παναγίας στὴ Χρυσομαλλούσα.	23
13. Ἡ ἐπιγραφή τοῦ μεῖμαρι τῆς Παναγίας στὴ Χρυσομαλλούσα.	24
14. Ἡ ἐπιγραφή τοῦ ἁγίου Νικολάου Θερμῆς.	26
15. Ἡ ἐπιγραφή τοῦ Ταξιάρχη Παπάδου.	28
16. Ἡ ἐπιγραφή τῶν Εἰσοδίων Θερμῆς.	31
17. Ἡ ἐπιγραφή τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος Μολύβου.	32
18. Ἡ ἐπιγραφή τῆς Κοίμησης Παπιανῶν.	32
19. Παραστάδα ἀπὸ τὸ μαγαζί τοῦ Μπαξεβανέλλη στὸ Μόλυβο.	37
20. Βρύση Χαμμαμᾶ στὸ Μόλυβο.	37
21. Βρύση στὰ Πλατανάκια στὸ Μόλυβο.	37
22. Βρύση κάτω ἀπὸ τὸ Δημαρχεῖο στὸ Μόλυβο.	37
23. Σιδεριᾶς ἀπὸ σπίτια τοῦ Μολύβου.	38
24. Διάκοσμος στέγης σπιτιῶν στὸ Μόλυβο.	39
25. Ἡ πόρτα τοῦ σπιτιοῦ τοῦ Καρρᾶ στὸ Μόλυβο.	40
26. Ἡ ἐπιγραφή τοῦ ἁγιάσματος τοῦ Ταξιάρχη Μανταμάδου.	41
27. Ἡ βρύση ἔξω ἀπὸ τὴ Μεταμόρφωση στὸ Μεγαλοχώρι.	42
28. Ἡ ἐπιγραφή τῆς βρύσης τῆς Βινίτζιανης.	43
29. Ἡ χρονολογία τοῦ πύργου τοῦ Σάλτα στὰ Πάφλα.	43
30. Σκαλισμένα ἐργαλεῖα τοῦ κάλφα στὸν πύργο τοῦ Σάλτα στὰ Πάφλα.	44
31. Ἡ σφραγίδα τοῦ ἁγίου Γεωργίου Ἀράπ Τζηφλίκης.	45
32. Ἡ σφραγίδα τοῦ μεῖμαρι Φωτίου Δημητρίου.	45
33. Πρόσοψη τοῦ παντοπωλείου Α. Παπαζαρίφη στὸ Μόλυβο.	46
34. Λεπτομέρεια ἀπὸ τὴν τοιχοποιῖα τοῦ ἁγίου Ἰωάννου στὸ Ὑψηλό.	47
35. Λεπτομέρεια ἀπὸ τὴν τοιχοποιῖα τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου Θερμῆς.	48

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ
ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΥ
ΝΕΩΤΕΡΕΣ ΕΠΙΓΡΑΦΕΣ ΤΗΣ ΜΥΤΙΑΗΝΗΣ
ΑΡ. 299 ΤΗΣ *ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ*
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΑΝΑΤΥΠΩΘΗΚΕ ΦΩΤΟΜΗΧΑΝΙΚΑ
ΤΟΝ ΔΕΚΕΜΒΡΙΟ 2015
ΑΠΟ ΤΙΣ «ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΕΡΙΠΝΙΑ
ΑΝΤΩΝΗΣ ΕΥΑΓ. ΜΠΟΥΛΟΥΚΟΣ & ΣΙΑ Ο.Ε.»

